

Выходзіць
з 20 снежня
1945 года

НАСТАЙНІК

ВЫДАНИЕ АСВЕТНІКАЎ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

№ 58
(5389)
Субота,
18 мая
2002 года

Заўтра — 80 гадоў з дня нараджэння
піянерскай арганізацыі

Сустрэча з гісторыяй

Напярэдадні Дня Перамогі ў многіх сталічных школах адбыліся ўрачыстыя сустрэчы школьнікаў з ветэранамі Вялікай Айчыннай вайны. Такія сустрэчы нярэдка суправаджаліся святочнымі культурнымі праграмамі і наядуна адноўленым рытуалам савецкіх часоў — прыёмам п'яцікласнікаў у шэрагі Беларускай рэспубліканскай піянерскай арганізацыі. Карэспандэнт нашай газеты павываў на адной з такіх урачыстых у мінскай сярэдняй школе № 33.

Адразу было відаць, што да святых настаяўнікі і вучні 33-й мінскай школы рыхтаваліся сур'ёзна, загадзя і з усёй адказнасцю. Яркая канцэртная праграма, прадстаўленая ветэранам Вялікай Айчыннай вайны, стала лепшым таму падвержэннем. Разнастайныя па эмісцыя нумары праграмы (адчувалася, што школа — з хараграфічным ухілам) цешылі душы і сэрца сэрбаснамі бабур'ям і дзяўчатам, што прыйшлі ў 33-ю павіншаваць і павіншавацца, павязавы каторыя п'яцікласнікаў піянерскай галыштукі, пацуючы словы ўдзячнасці за свой падвёг ад вучняў і педагогаў школы і ў сваю чаргу скажыць такія ж ўдзячныя словы ім за ўвагу і павару.

А пачаткам усёго вялікага свята чаканна дзейства сталася наведанне дэлегацыяй ветэ-

прадметы. Іх пакуль няшкат, па сённяшніх нармавах для стварэння школьнага музея неабходна мець як мінімум сто музейных адзінак, але для музейнага кутка — у самы раз.

"Любіць Радзіму, быць добрым, сумленным і справядлівым, захоўваць традыцыі і статут піянерскай арганізацыі" — гэта састарэлы гэтыя "традыцыйныя" лозунгі для сённяшніх дзецінаў?

Так, гісторыя мае ўласцівасць нагадваць пра сябе абсалютна нечакана, асабліва ў тыя моманты, калі забываеш пра яе канкрэтнасць і часавасць. Рэч не ў гэтым. Рэч у тым, каб быць гатовым да сустрэчы з ёю. Гэта зразумела ў 33-й школе настаяўнікі і вучні. Можна быць, таму тут і "ўжываюцца" два такія розныя, але павязаныя самай гісторыяй музеі. Можна быць, таму тут і ўзаўважана забытыя традыцыі, а на светлы дзень 9 мая з радасцю судзі прыходзяць ветэраны са сваёй Гісторыяй.

Мікола ЧМЕР.

Сучасныя нашчадкі цімураўцаў

Адно з самых лепшых памяшканняў у сярэдняй школе №5 Жлобін адведзена самай масавай і самай "старой" дзіцячай арганізацыі — піянерскай. І памяшканне, на ўваходных дзвярах якога напісана "Піянерскі лакаў", фактычна ніколі не бывае пустым. Вось і ў дзень майго наведання гэтай навукальнай установы тут праходзіў Савет дружны.

Роўна ў прызначаны час хлапчукі і дзяўчынкі ў чырвоных галыштуках (некаторыя з іх мелі таксама зялёныя, сінія або белыя нашыўкі) запойнілі свой "штаб". Старшыня Савета дружны, сапраўдны лідэр піянераў Алена Даўгун, адкрыла пасяджэнне. І хадзіла на пасяджэнне піянеркі былі запрасены дырэктар школы Людміла Мікалаеўна Шалак, намеснік дырэктара па выхаванні Святлана Злу-ардэўна Ласоўская, а таксама сацыяльна-педагогі Валентіна Сцяпанавна Панчанка, падлеткі не баяліся, пачувалі сябе сапраўднымі гаспадарамі становішча.

Размова ў юных піянераў была важная. Самым галоўным пытаннем, якое з усёй сур'ёзнасцю абмяркоўвалі хлапчукі і дзяўчынкі з чырвонымі галыштукамі (дакладней, лепшымі ўсімнаццаццю прадстаўніцкай піянерскай), было святкаванне аб'ёму гэтай арганізацыі. Да таго ж напярэдадні Дня піянерскай арганізацыі, 19 мая, у школе праходзіць прыём у "наследнікі" новых членаў БРПА (Беларускай рэспубліканскай піянерскай арганізацыі).

Да гэтай хваляючай падзеі ў сваім жыцці чацвёрта-класнік пад кіраўніцтвам сваёй вядомай Вікторыі Смалевіч і Аліны Котавіч пачалі рытывацця фактычна з 1 верасня: вывучалі піянерскія законы, гісторыю арганізацыі, піянерскія песні. Аўтару гэтых радкоў пашчасціла бацьчы свавольствам зваць дзяцей аб жададні стаць членамі піянерскай арганізацыі. Усе яны былі прыгожа аформлены, утрымлівалі звесткі аб традыцыях і задачах піянеркі. Асобным радком была запісана згода бацькоў аб уступленні сваіх дзяцей у члены БРПА. Не ўсе вучні 4 класа чакалі стаць піянерамі (28 чалавек з 31). І гэта зразумела.

пасады піянерскай алеі на школьным двары, аб конкурсе малюнкаў.

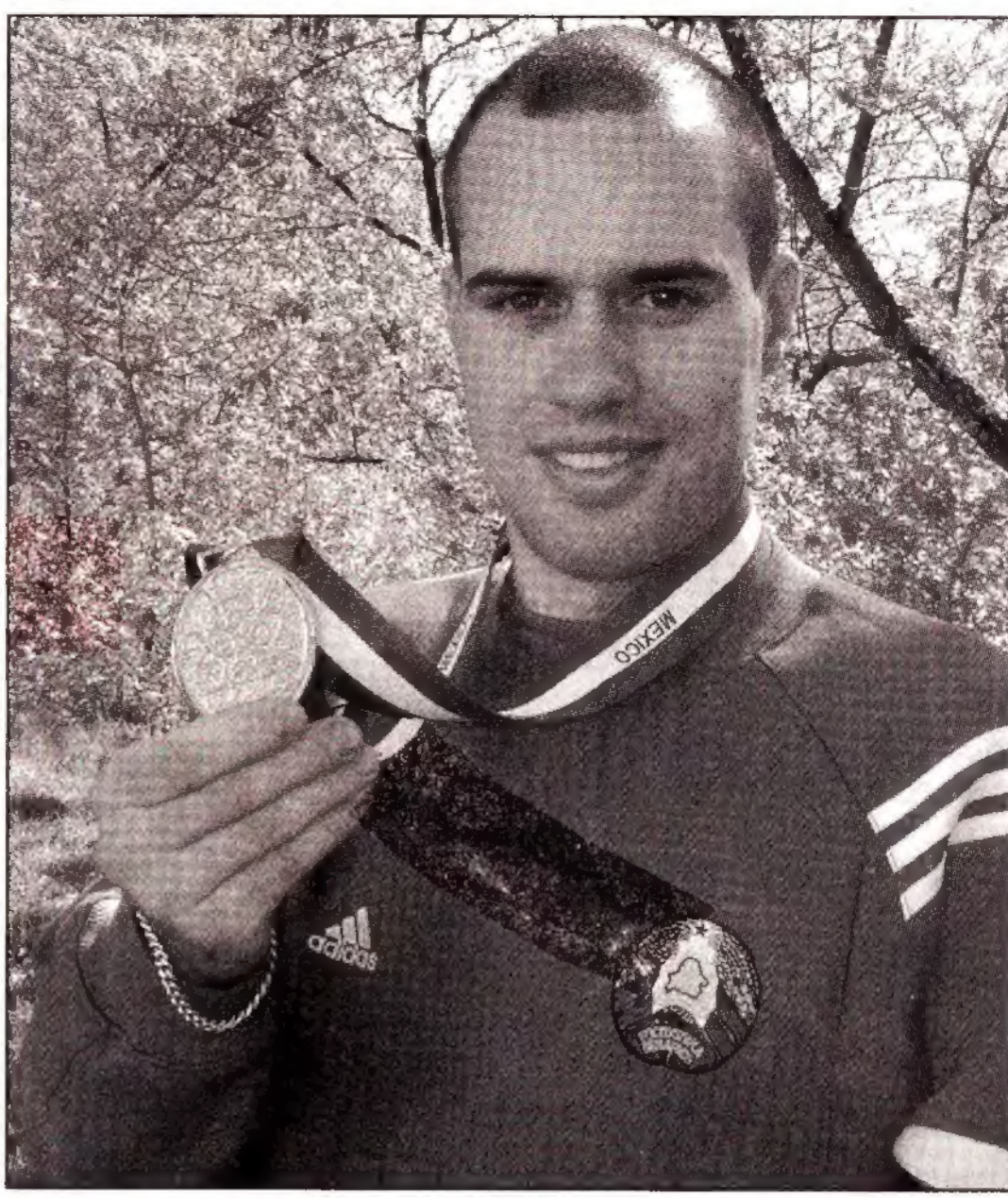
У гутарцы з дырэктарам школы я даведаўся, што адміністрацыя навукальнай установы ніколі не спыняла работы з гэтай грамадскай арганізацыяй. Нават у часы дэвяностых, калі фактычна піянерскі рух перастаў існаваць, у сярэдняй школе №5 працягвалі падтрымліваць піянерскую літаратуру на паўлегальна. Менавіта таму сёння ў гэтай школе налічваецца дзевяць піянерскіх атэдаў, у якіх ўваходзяць 219 дзяцей.

Робота піянеркі будучаца на аснове рэспубліканскай праграмы БРПА, гэта значыць па п'яці напрамках: "Сем Я" (самапазнаванне і самаразвіццё членаў БРПА), "Дзяціныя ордэн" (Міласэрнасць) (робота цімураўцаў), "Гульня" — справа сур'ёзнай (захаваў развіццё дзіцячай гульніскай культуры), "Спадчына" (краязнаўчая і экалагічная дзейнасць), "Наследнікі" (робота з малодшымі школьнікамі). Паводле слоў сацыяльнага педагога Валентіны Панчанка, праграма піянерскай арганізацыі поўнацэнна адпавядае інтарсам школьнікаў. У справе выхавання. Фактычна толькі БРПА мае свой зарэгістраваны статут і дакладныя накіраваны дзейнасці. Не-дэма піянерскай дружнай сярэдняй школы №5 Жлобін з'яўляецца лепшай не толькі ў раённым цэнтры, але і ва ўсёй Гомельскай вобласці. Пра гэта красамоўна сведчаць шматлікія дыпламы і граматы. Пра тое, што кіраўніцтва школы не памыліся, захаваўшы нават у часы перабудовы піянерскую арганізацыю, гаворыць і той факт, што менавіта піянерка гэтай навукальнай установы з'яўляецца натхняльнікам цікавых спраў не толькі ў сваім мікраабе, але і ў горадзе. І гэта лепшая падзяка ўсім тым, хто здолеў на такі высокі ўзровень узняць вучнёўскае самакіраванне ў школе.

Слушныя прапановы па арганізацыі свята членаў піянерскага кастра ўнеслі намеснік старшыні Савета дружны Наталля Анкіевы, старшыня савета атэда 8 "В" класа Алена Купцова, у гонар 80-годдзя піянерскай арганізацыі піянеры сярэдняй школы №5 вышлі ў дзяцейскай двухдзённым паход. Прычым маршрут гэтага паходу яны выбралі з чатырох прапанаваных шляхам прамога галасавання: Жлобін — Мораль — Каратковіч — Рака Ола — Дзедае — Сельнае — Жлобін. Тут жа, у гэты дзень, была вырашана заняцца падрыхтоўкай да паходу. Адным з заданняў Савета дружны да кожнага атэда атэда адбор матэрыялаў аб населеных пунктах рэгіёна.

Была заслушана справаздача старшыні Савета атэдаў аб падрыхтоўцы да фестывалю піянерскай песні. Была прынята бачыць, што ўсе піянерскія атэды рыхтуюцца да яго самым сур'ёзным чынам. Абмеркавала на сваёй нарадзе піянерка і пытанні аб

Аляксандр ІВАНЬКОЎ.
Жлобін.

Тройкі ўзнімаліся на вышэйшым прыступку п'едэстала гонару на першым этапе Кубка свету па велатэры ў горадзе Мантэрэй (Мексіка) беларускія спартсмены. Сярод пераможцаў атэда ў гонар прысвадзілі ім 4-е месца і выхаванца віцебскай СДЮШАР прафесійнага і алімпійскага рэзерву Дзмітрый Аўласенка.

Фота Аляксандра ХІТРАВА, БЕЛТА.

Сімвал самавызначэння нацыі

Сёння сусветная культурная грамадскасць адзначае Міжнародны дзень музеяў. Мы вінуем са сваям усіх беларускіх музейчыкаў, сярод якіх, дарэчы, ёсць нямаля аўтару нашай газеты, і прапануем нашым чытачам атэраў з галоўным спецыялістам па музеях Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь Галінай ЛАДЗІСАВАЙ.

— Галіна Пятроўна, дазваляе пачаць з афіцыйнага напярэдадні Дня перамогі? — Так, Галіна Пятроўна наведвае Беларускае дзяржаўнае музейнае горада Вялікай Айчыннай вайны. Наколькі мне вядома, візіт меў не толькі сімвалічна-азнамяляльны характар...

— Так. Падчас візіту быў узяты шэраг праблем, з якімі сутыкнуўся атошым часам Белдзяржмузей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. У першую чаргу, гэта — праблема фондасховішча. Справа ў тым, што ў будынку музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны размешчаны фондасховішчы яшчэ двух музеяў: Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі і Музея прыроды і экалагіі Беларусі (апошні наогул не мае ўласнай плошчы). Асноўны фондасховішчы знаходзяцца ў падвальным і цокальным паверхах, дзе недзе з сярэдзіны 80-х з'явіліся будаўнічыя дэфекты пачала дэфармавацца падлога, у сценах з'явіліся трэскі, у выніку шматлікія музейныя экспанаты аказаліся ў абсалютна неадпаведных умовах з павышанай вільготнасцю, што прыводзіць да іх пашкоджання і наступнага разбурэння. Гэтая сітуацыя не магла не занепакоіць Прэзідэнта. У выніку ім былі дадзены даручэнні Міністру культуры Леаніду Гуляку і мэру сталіцы Міхалу Паўлаву дакача мая ўнесці разнавыя прапановы па вызначэнні будынка для Музея прыроды і экалагіі Беларусі і памяшкання для фонду Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі.

Не пакінуў без увагі Прэзідэнт і экспазіцыю ўласна Беларускага гісторыі Вялікай Айчыннай вайны: Міністэрства фінансаў Рэспублікі Беларусь даручана выздзяць фінансавыя сродкі Міністэрству культуры для разнастайных экспазіцыяў музеяў і пашырэння лакальнай камп'ютэрнай сеткі з падключэннем да Інтэрнэту і электроннай пошты.

І нарэшце, апошнім пунктам Праекта даручэнняў Прэзідэнта па выніках таго візіту стала пытанне аб перадачы беларускім музеям слухач п'ясоў, якія знаходзяцца ў Расіі.

ных супрацоўнікаў без адрыўу ад асноўнага месца працы. За час існавання школы дыпламы атрымалі 45 навуковых супрацоўнікаў, амаль усе яны і сёння працягваюць працаваць у музейнай сферы. На жаль, дзяржаўныя школы былі спынены, хаця, на наш погляд, такая форма падрыхтоўкі кадраў з'яўляецца даволі перспектыўнай.

— Карцей, праблема кадраў за час існавання музеяў застаецца, і вырашэнне яе з'яўляецца не толькі аднаўленчай, але і павышэння якасці падрыхтоўкі спецыялістаў. Тут усё зразумела, дакладней кажучы, маюцца тры праблемы. Але вось, скажам, праблема кадраў. Наколькі забеспечаны нашы музеі музейнымі супрацоўнікамі, узброенымі ведамі не толькі ў галіне профільнай навуцы, але і ўласна музейнага?

— Наогул у 131 беларускім музеі сістэма Міністэрства культуры сёння працуе каля 2600 работнікаў, найбольш колькасць іх — у музеях рэспубліканскага падпарадкавання (957 чалавек). Як правіла, гэта самыя вялікія музеі краіны, 95 працэнтаў якіх сканцэнтраваны ў сталіцы.

Што тычыцца канкрэтна вашага пытання, дык з 881 навуковага супрацоўнікаў дзяржаўных музеяў толькі 85 працэнтаў маюць вышэйшую адукацыю, і толькі 7 працэнтаў музейныя работнікі атрымалі спецыяльную музейна-лагічную падрыхтоўку. Дарэчы, найбольш нізкая працоўная падрыхтоўка — у супрацоўнікаў музеяў Гомельскай вобласці (толькі 45 працэнтаў навуковых супрацоўнікаў маюць профільную адукацыю і 6 працэнтаў — музейна-лагічную).

Гэтыя лічбы не могуць не насяраджаваць. Музей XXI стагоддзя павінен быць установай высокапрафесійнай, паколькі мае справу з сучаснымі сродкамі захавання і перадачы культурнай інфармацыі. Нігледзячы на тое, што з пачатку 1990-х гадоў наладжана падрыхтоўка музейных спецыялістаў на двух адпаведных факультэтах Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры, а з 1995 г. — Еўрапейскага гуманітарнага ўніверсітэта, толькі 2 працэнтаў выпускнікоў гэтых навукальных устаноў стала працоўным у музей. Добрую справу робіць вочна-завочная Школа музейнікаў, якая працавала ў Беларусі дзяржаўным інстытутам праблем культуры з 1994 па 2000 год і займалася перападрыхтоўкай музей-

(0,23). Мінская (0,22) і Магілёўская (0,21), сярэдняе беларускае паказчык — 0,38.

Для параўнання: у Польшчы — 40% такіх паказчыкаў, у Чэхіі — 30%, у Украіне — 20%.

— Лічбы не цешаць. А тут яшчэ і новыя кошта білету ў музей, што ўдзячны з першага мая...

— Захадзі па павышэнні кошту білету былі вымушанымі, нават ужо каманічы яны былі ставяцца, і вырашэнне яе з'яўляецца не толькі аднаўленчай, але і павышэння якасці падрыхтоўкі спецыялістаў. Тут усё зразумела, дакладней кажучы, маюцца тры праблемы. Але вось, скажам, праблема кадраў. Наколькі забеспечаны нашы музеі музейнымі супрацоўнікамі, узброенымі ведамі не толькі ў галіне профільнай навуцы, але і ўласна музейнага?

— Наогул у 131 беларускім музеі сістэма Міністэрства культуры сёння працуе каля 2600 работнікаў, найбольш колькасць іх — у музеях рэспубліканскага падпарадкавання (957 чалавек). Як правіла, гэта самыя вялікія музеі краіны, 95 працэнтаў якіх сканцэнтраваны ў сталіцы.

Што тычыцца канкрэтна вашага пытання, дык з 881 навуковага супрацоўнікаў дзяржаўных музеяў толькі 85 працэнтаў маюць вышэйшую адукацыю, і толькі 7 працэнтаў музейныя работнікі атрымалі спецыяльную музейна-лагічную падрыхтоўку. Дарэчы, найбольш нізкая працоўная падрыхтоўка — у супрацоўнікаў музеяў Гомельскай вобласці (толькі 45 працэнтаў навуковых супрацоўнікаў маюць профільную адукацыю і 6 працэнтаў — музейна-лагічную).

Гэтыя лічбы не могуць не насяраджаваць. Музей XXI стагоддзя павінен быць установай высокапрафесійнай, паколькі мае справу з сучаснымі сродкамі захавання і перадачы культурнай інфармацыі. Нігледзячы на тое, што з пачатку 1990-х гадоў наладжана падрыхтоўка музейных спецыялістаў на двух адпаведных факультэтах Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры, а з 1995 г. — Еўрапейскага гуманітарнага ўніверсітэта, толькі 2 працэнтаў выпускнікоў гэтых навукальных устаноў стала працоўным у музей. Добрую справу робіць вочна-завочная Школа музейнікаў, якая працавала ў Беларусі дзяржаўным інстытутам праблем культуры з 1994 па 2000 год і займалася перападрыхтоўкай музей-

ных супрацоўнікаў без адрыўу ад асноўнага месца працы. За час існавання школы дыпламы атрымалі 45 навуковых супрацоўнікаў, амаль усе яны і сёння працягваюць працаваць у музейнай сферы. На жаль, дзяржаўныя школы былі спынены, хаця, на наш погляд, такая форма падрыхтоўкі кадраў з'яўляецца даволі перспектыўнай.

Весткі

Падведзены вынікі конкурсу

Падведзены вынікі конкурсу "Еўрапейскі Саюз у XXI стагоддзі", які праводзіўся ў межах праграмы TACIS Еўрапейскага Саюза.

Усяго ў конкурс ўзялі ўдзел 36 студэнтаў. Яны прадставілі амаль усе аўтары ВДУ нашай краіны. Жюры, у склад якога ўвайшлі спецыялісты ў галіне еўрапейскай інтэграцыі, аўтарыяна прыемную адметнасць прадстаўленых на конкурс работ — вельмі нямногія з іх выкананы ў традыцыйных студэнцкіх курсах, — і пры ацэнцы кіравалася такімі крытэрыямі, як арыгінальнасць выкладу, узровень валодання матэрыялам, ступень самастойнасці. Што датычыцца тэматычнага боку конкурсных работ — гэта самы разнастайны аспект з жыцця Еўропы, а Еўрапейскі Саюз у іх трактуюцца як утварэнне, заснаванае не толькі на эканамічных інтарэсах, але і на агульнай культуры.

Урачыстая цырымонія ганаравання пераможцаў адбылася ў Цэнтры еўрапейскай дакументацыі і інфармацыі Белдзяржуніверсітэта. Лепшымі сталі Міхалі Лукаш — магістрант Еўрапейскага гуманітарнага ўніверсітэта, Ірына Цыбульскія — студэнтка пятага курса Гомельскага дзяржаўнага медыцынскага інстытута і Зінаіда Радко — першакурсніца факультэта прыкладнай матэматыкі і інфарматыкі БДУ. Да таго ж, жюры прызначыла, што агульны ўзровень усіх работ — даволі высокі, і таму вылучыла яшчэ аднаго пераможцу: заахвочвальны прыз атрымаў Ігар Колычанка — студэнт чацвёртага курса факультэта міжнародных адносін БДУ.

Іна КІДЕНКА.

Падзяліліся вопытам

Стала штогадовай традыцыяй правядзенне Тыдня адкрытых урокаў, у час якіх настаяўнікі вышэйшай і першай катэгорыі дзялення з калегамі сваім педагогічным вопытам. Сёння такія тыдні праходзілі спачатку на базе сярэдняй школы № 2 Чавуска, затым — сярэдняй школы № 1 Чавуска (для настаяўнікаў раёна) і нарэшце на ўсіх астатніх адукацыйных ўстановах, якія падпарадкаваны калегам і настаяўнікам гарадскіх школ, якія выкладаюць у старэйшых класах. Гэта і модульны ўрокі па географіі, урок па тэхналогіі рэзэрвуарнага навукальнага, урок — педагогічнага майстэрня і шэраг іншых.

Такі абмен вопытам, вядома, не ідзе ні ў якое параўнанне з вывучэннем той або іншай тэхналогіі на метадычных распра-
вадках Чавускага раённага метадычнага кабінета.

Аля ІСАЕНКА.

Установа "Нацыянальны інстытут адукацыі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь"

Аб'яўляе прыём у аспірантур (з адрывам і без адрыўу ад вытворчасці) і дактарантур (з адрывам ад вытворчасці) на 2002 год

па наступных спецыяльнасцях:
у аспірантур — эканоміка і кіраванне народнай гаспадаркай (адукацыя); агульная педагогіка, гісторыя педагогікі і адукацыі; тэорыя і метады навування і выхавання (беларуская мова, беларуская літаратура, працоўнае навучанне); каракцыянальная педагогіка; агульная псіхалогія, псіхалогія асобы, гісторыя псіхалогіі; педагогічная псіхалогія; сацыяльная псіхалогія; сацыяльная філасофія; сацыялогія культуры, духоўнага жыцця;
у дактарантур — эканоміка і кіраванне народнай гаспадаркай (адукацыя); агульная педагогіка, гісторыя педагогікі і адукацыі; тэорыя і метад

Прыём дакументаў па 25 ліпеня 2002 года.

Дакументы падаюцца на адрас: 220004, г. Мінск, вул. Карала, 16. Нацыянальны інстытут адукацыі, аспірантура і дактарантура

Тэл. (2)20-53-38.

Мікола ЧМЕР.

У Брэсце прайшоў пяты гарадскі агляд-конкурс маладзёжнай моды "Вясенні капрыз". У ім узялі ўдзел большасць школ і гарадскі дом дзіцяча-юнацкай творчасці.

Усе мадэлі адзення, прадстаўленыя тут, былі створаны рукамі дзяўчат, якія іх і дэманстравалі. Больш як 150 удзельніц паказалі сучасную маладзёжную моду і моду будучага — арт-моду. Асабліва вылучаліся выробы з элементамі нацыянальных беларускіх матываў.

НА ЗДЫМКУ: школьніцы сярэдняй школы № 37 Брэста атрымалі першую прэмію за арыгінальнасць. Іх сукенкі названы "мас-медыйнымі", таму што Наталія Шумская, Ана Пруднікая, Таня Янышына і Надзя Вайтовіч выкарысталі ў якасці асноўнага матэрыялу папулярныя газеты.

Фота Рамана КАБЯКА, БЕЛТА.

Працяг размовы

А што папярэднічала першай "двойцы"?

Зноў старонка "Сямейнага клуба" і зноў пытанне, міма якога абыхава не пройдзе: "Што за чарговай двойкай?" Калі шчыра, сітуацыя — на першы погляд ардынарная, дастаткова знаёмая, як і сам выпадак, бо "двойка" па-ранейшаму застаецца ўзаконенай адзнакай, як бы спадарожніцай школьнага жыцця, хоць і змагаюцца супраць яе.

Сапраўды, нам, настаўнікам, і чытачам наогул, вядома, якіх толькі метадаў і спосабаў не вырабляе на каб яе выкарыстоўваюць, а яна — ажывае. Быў дзівіць: "Вучыць усьміхнуцца — вучыць добра!" — а "двойка" ставілася. Была ўнёсшая ідэю аўчэцка без другараднства — і настаўнікі выстаўлялі ў журнал і ў дзёнік "тройку", хоць яна і значылася "двойкай" насамрэч... А хтосьці ўрэзаў: будзем пераводзіць з ёй, не разлучаючы... Але ж чытаючы неаднаразова ў якім аўтар запрашае да чарговай размовы, дзе паслядоўна прасочваецца шлях да адказу: тут і маці, і сам "герой", і псіхолаг, — а ўсе зводзіцца да ўзаемнай настаўніц і таго "адольнага", але "гультая"...

Згодны, але нечакана ўзнікае пытанне на пытанне: а што папярэднічала той першай "двойцы"? Бо колькі іх, столькі і пытанняў: "2" — вынік... Сустрэкаю некалькі былоў выпускніц школы, ужо маці хлопца, а менавіта, васьмькласніка, пытаю: "Як нашчадак?" — "Здоўжыны, але гультай" — адказ, як бачым, тыповы, бо яна не нарадзіла абы-каго. Няхай лепш — "гультай"! І пачынае абвінавачваць настаўніцу... А я вельмі добра ведаю тую жэру Пятроўну, дзесяткі гадоў працаваў з ёй у калектыве, уважліва, рупліва, тактоўна — акраш за тых, на якіх школа трымаецца. І добра ведаю сям'ю былоў выпускніцы, бо Дзімуля — адзіны, непарторны, чытаць пачаў ад калёска... А як жа яго ўважліва, любілі, быццам гэнэі той, з будучыні Зінштэйна або Курчатава... Так меркавалі ўсе выхавальнікі, а іх было... сямёра, што неўжыццэ падлічыць... Калі ж Дзімуля павялі на жэрароў "школу", адправаў яго і падзельні думкай "Што ён ужо прынесае?", ён прынес запіскаваную кашулю і замурзаны твар... "Куды ж гледзела тая, што настаўніцкай заведзе?" — было пытанне бацькоў. А потым — пайшоў па-пахалка, бо таго хлопчыка, што нарадзіўся з такім сям'ям, нарадзілі, неспадзеўна, незалежна ад асабістых інтарэсаў, жаданняў, імкненняў, бо ўсе рабілі замест яго, і нават з апярэджаннем... А каб паказаць, што ён не абыймаў: дамаўня выхавальнік ўжо з пачатковых класаў рашалі за яго

задачы, пісалі сачыненні, малявалі, нават вершыкі завучвалі разам... І не ведаўу хлопчык з першых школьных крокаў таго пануча асабістага задавальнення, калі Сам рашыў задачу або напісаў сачыненне, Сам нешта намаляваў. Таму, дарэчы, не пераадолеў ніводнай цяжкасці, не адчуў. Згадана выхавальнік усе рабілі для таго, каб сынчыку і ўнучку было лягчэй і лепей... Канешне, Вера Пятроўна заўважала, што Дзіма нямае не можа адрозніваць у калектыве працу, а марудзіва, бездапаможна аглядаецца, чакае дапамогі. Але, калі звярнулася да маці, пачула нечаканае: "Доме ён разумее, а ў класе — гэта вельмі праблема: вы настаўніца... і вучыце..."

— Ды не вучыць яго трэба, а перавучаць, што значна цяжэй, — у роспач праводзіла настаўніца. Так бы ўзаемна замест разумення, даверу і павагі з'явілася тая трэшчына-перашкода, што адбілася ў пешую чаргу на дзіцяці. І мне ўяўляецца той "адольны" на ўроку: няхай бы толькі абыхаваў, але ж ён ад няма чаго рабіць пачынае перахлестваць слухаць іншым, класу...

На жалі, такіх прыкладаў няма... Калі я сустраў сваю былоў вучаніцу яшчэ праз некалькі час, дык адрозні ў не пазнаў: так яна змянілася знешне. — Ну, як нашчадак? — запытаў. — Калі шчыра, лепш, чым меркавалі: Зінштэйна не атрымалася, але ПТВ закончыў паспяхова... А я ўспомніў даўно сказанае — што пачынаецца выхаванне дзіця трэба, каб яно ляжыць павароткай, і рытываць да жыцця з усімі яго цяжкасцямі і радасцямі... Не вечныя дзядулі і бабулі, не вечныя і бацькі: прыйдзе час, калі іх сын і ўнук павінен будзе падаць ім руку дапамогі — руку моцнага мужчыны. Хіба не ў гэтым сэнс жыцця, які здзіўляе праз разуменне выхаванне? І хіба здзіўляе выхаванне, катэрыя і напружанае плачэ пачынаючы сапраўды, сям'і і школы, усе ж здароўя і "прокляты". Пра адзіна з іх — гэты папед, узяты з жыцця.

Уладзімір КАРАЛЬКОЎ.

Жыццё побач з алкаголікам

Усе людзі разбіраюцца ў паліцыі і сельскай гаспадарцы. Таксама як усе ўпэўнены ў тым, што ведаюць, як жыць у сям'і. Яны добра ведаюць, што карысна, а што шкодна для іх членаў, як трэба вырашаць надзённыя жыццёвыя праблемы, траціць грошы, распрадаваць уласнасць, камандаваць дзецьмі і г.д. Здаўваюць толькі вынікі гэтага ведавання — алкаголізм мужа, наркаманія дзяцей, уласны нейроз або гіпертанія. Пачаўшы прымаваць асабістыя памылкі вышэй чалавечых сіл, пачынаецца пошук "прычыны" ў спадчынным, суседзях, віна-гарэлачым аддзеле гаспадарства і дзейнасці ўрада.

Пагаворым пра сямейнае жыццё — жыццё, у якім прысутнічаюць дзеючыя алкаголікі і наркаманы. Такое жыццё — зневажальнае, бо чалавечая цела і душа з'яўляюцца храмам Прыроды, гімнам Творцы. Яно створана не для таго, каб зневажаць яго гарэлкі, наркаты, гнязды, прагнасцю, бессэнсоўнымі патрабаваннямі да іншых людзей або адчаем.

Успомніце, як вы сядзелі на зялёным пагорку, трымаючыся за рукі і адчуваеце, як трымаеце ад спікі паветра. Якія ішчалівыя вы былі! Вы кахалі адзін аднаго. А што тае каханне? Жаданне дабра для свайго блізкага. Хіба жаццелі вы абражаеце свайго мужа? Хіба муж планавалі скандаль і бойкі? Чаму ж усе так атрымалася?

Пісьменнікі і псіхолагі на працягу стагоддзяў даследуюць глыбінні чалавечай псіхікі і тайны "спружыны" сямейных адносін. "Гэта так складана, — гавораць спецыялісты, — але мы разбіромся ў вашых праблемах, бо мы доўга вычылілі ва ўніверсітэтах, чыталі кнігі, здавалі запіскі і экзамены".

Калі года я працую з Раяй, якая пакуе ад алкаголізму. П'іе яе п'яства прыйшоўся на сапраўды няпрсты перыяд жыцця: муж абыяў, што ён кахае другую, аднак да "другой" не ішоў, бо дома жыць было зручней. Рая два гады вырашала сваю праблему з дапамогай дыпламаванага псіхолага, які раіў ёй "цярпець" і старацца вярнуць мужа-судзіста. На ішчасце, жанчына пазнаёмілася з праграмай "12 крокаў AA-Апаган" (ананімных алкаголікаў і іх жонак), змяняла ацэнку таго, што адбываецца. Гэта адрозні прынесла вынік: муж нарэшце пакінуў раскіданае сямейнае гняздо (прычым пайшоў не да "другой", а да мамы), а Рая змагла зрабіць першы крок да вяртання свайго чалавечай годнасці. Яна атрымала ключы для далейшага цывілізавага жыцця — мужнасці, адмаўлення ад шкідавання, да сабе, выхаванне самадэстакацы і творчую працу.

У жыцці сустракаецца даволі абмежаваная колькасць сямейных тыпаў, і мы не сумеем, калі глядзім серыялы, толькі таму, што нашу ўвагу

прыцягваюць інтэр'еры, адзенне, музыка і тэмбр голасу акцёраў. Матывы чалавечых паводзін, асноўныя жаданні і памкненні большасці людзей аднолькавыя: людзі прагнуць уладу (магчымае кантраляваць саміх сябе і іншых), прызнання (калі не сусветнага, то хоць бы павагі з боку блізкайшага акружэння), і любові (інтымнасці, поўнага прыняцця на не якія-небудзь заслугі, а проста з-за факта існавання).

Тое, што на самай справе чалавек створаны для творчасці, усведамляецца менш. Мала хто разумее, што жаданне ўлады дадзена чалавечай аднакуннасці бяздужнага матэрыялу і стварэння значэння свету; што набытае прызнанне і задавальненасць уласным жыццём прыходзіць да творцаў; і што любові ёсць перш за ўсё шчырае, але не навізлівае жаданне дабра іншым.

Можна апісаць два-тры тыпы адносін у сям'ях алкаголікаў.

...У сям'і алкаголіка нараджаецца дзіўчынца. Бацька не забірае яе з раддома, бо адмае. Потым ён дорыць дачку падакрэму, калі п'яны, строга правярае паспяховасць у школе, калі ўпадае ў спянтаніі духу-троемесячнае рэмісіі і сфарміраваў з жонкай. Дачка бачыць перад сабой "ідэал" мужчыны: імпульсіўнага, безалабернага, ненадзейнага, перыядычна грубага, але вельмі часта абаяльнага чалавек, які карыстаецца ўсімі выгодамі сямейнага жыцця (рогулярнае харчаванне, чыстая пасцель, задавальненне сексуальных патрэб і патрэбы ў дамаванні). У глыбінні душы дзіўчынкі гняздіцца страх, што ёй кінучы, што яна застаецца адна і не выжыве, а Рая часта часта пачувала сябе адзіночак, калі бацька быў заняты высятленнем адносін.

Мужчыны іншага тыпу здаюцца ёй падазронамі, чужымі. Яны, магчыма, і добрыя, дымаўленне ад шкідавання, да сабе, выхаванне самадэстакацы і творчую працу.

Мужчыны іншага тыпу здаюцца ёй падазронамі, чужымі. Яны, магчыма, і добрыя, дымаўленне ад шкідавання, да сабе, выхаванне самадэстакацы і творчую працу.

У майб'тэрапейчыннай групе ёсць жанчына, якую завуць Лена. Яна мае дачку Аліну 19-ці гадоў, якая пакахала алкаголіка Сауша. Саша грае на гітары, п'е гарэлку, жыве з чалавекам, які дазваляе сабе быць жанчыну "не-льга", — яна пагаджаецца, але нічога не робіць, каб абараніць сябе ад пабоў (пайсці на развод або хоць бы выклікаць міліцыю).

У майб'тэрапейчыннай групе ёсць жанчына, якую завуць Лена. Яна мае дачку Аліну 19-ці гадоў, якая пакахала алкаголіка Сауша. Саша грае на гітары, п'е гарэлку, жыве з чалавекам, які дазваляе сабе быць жанчыну "не-льга", — яна пагаджаецца, але нічога не робіць, каб абараніць сябе ад пабоў (пайсці на развод або хоць бы выклікаць міліцыю).

У майб'тэрапейчыннай групе ёсць жанчына, якую завуць Лена. Яна мае дачку Аліну 19-ці гадоў, якая пакахала алкаголіка Сауша. Саша грае на гітары, п'е гарэлку, жыве з чалавекам, які дазваляе сабе быць жанчыну "не-льга", — яна пагаджаецца, але нічога не робіць, каб абараніць сябе ад пабоў (пайсці на развод або хоць бы выклікаць міліцыю).

ключна нервовых уплываў. На другую ноч — зноў сварка і бойка. І так кожную ноч — і ў рэшце рэшт ужоваць алкаголікаў зусім не адважваюцца, а дзіця, які і большасць людзей" (Ан-тон Чэхаў. З запісчых кніжак). У сучасным жыцці гэтага версія часта сустракаецца п'яным мужам, проста таму, што ў нашай краіне прыкладна на кожны пяты дарослы мужчына пакуе залежнасцю ад алкаголю. Жонка ж жадае прадэманстраваць сваю паваротку: "Я лепш за цябе, бо ў мяне адважваюцца бацькі, у мяне больш прэстыжна праца, польскія карані", або: "У 9-м класе я атрымала ганаровую граматы за ўдзел у гуртку мастацкай самадзейнасці, а ты? Мой брат ездзіць на 600-м мерсе...".

Спіс можна прадоўжыць. У гэтым выпадку алкаголізм мужчак заканамерны, бо паказвае ўласную перавагу перад п'яным, слабым, бізэвольным чалавекам значна лягчэй, чым перад самастойным мужчынам, для якога ён маюць значэнне тавару кара. Выпуклі мужчына правакуча не толькі бізэвольна (яго ўласныя цыклічныя алкаголі, з'яўляюцца), але і цыклічна самадэстакацыя яго жонкі. Трэба ўлічыць яшчэ і кватэрнае пытанне: многім даводзіцца жыць з цешчамі.

Ёсць і іншыя тыпы сямейных адносін. Пэўны час я дапамагаў адной жанчыне. Назавем яе Лідай. Ёй было за сорок, большую частку жыцця яна пражыла з мужам-алкаголікам, дагледзіла яго, цярпела, лабіла. Здаўляла пахавальніца, з якой яна прымавала ад мужа маральную і фізічную знявагу. Ліда ніколі не скарыдалася, не плакала, не ўпадла ў істэрыку. Некалькі час захапіла да мяне на прыём са зламанай рукой. Да яе паглядзіла на жыццё падышоў народная прымаўка: "Хрыстос царпеў і нам скажаў". Ліда — дарослы чалавек і мае права выбіраць свай уласны спосаб жыцця. Але ў яе трое дзяцей. Дзеці часта сустракаюцца на п'яны кураж і злосць свайго бацькі. Больш за тое, яны і самі атрымлівалі бессэнсоўныя фізічныя пакаранні, а пакарлівая мама не магла іх абараніць. Пакарлівасць Ліды шкодзіла яе дзецям, мужу і ёй самой.

"Самазхвараўнасць павінна карацца па закону. Яна дэмаралізуе тых, дзея каго ідуць на ахвяры". (Оскар Уайльд).

Цяпер, калі на Беларусі ўжо больш як дзесяць гадоў дзейнічаюць групы сама-і ўзаемадапамогі (перш за ўсё Ал-Анон), пачаўся яшчэ адзін тып жонак алкаголікаў. Паўленне яго ўжо непазбежна. Каб лепш зразумець гэта, прыгадаем, што Ал-

Анон ствараўся пяцьдзесят гадоў назад як арганізацыя жонак алкаголікаў, мужы якіх ужо перасталі ўжываць алкаголь дзякуючы ўдзелу ў групах Аанічных алкаголікаў, дучоўнаму росту і самарэацыі. Тады найбольш разумным было накіравана не на наладжванне вяртання адноі, а на выхаванне побач з мужам, які п'е.

І мы можам назіраць такую карціну. Муж п'е з гадамі ўсё больш і больш. Жонка гадамі ходзіць на заняткі Ал-Анон, вучыцца там цярпеліва і на выхаванне побач з мужам, які п'е.

І мы можам назіраць такую карціну. Муж п'е з гадамі ўсё больш і больш. Жонка гадамі ходзіць на заняткі Ал-Анон, вучыцца там цярпеліва і на выхаванне побач з мужам, які п'е.

І мы можам назіраць такую карціну. Муж п'е з гадамі ўсё больш і больш. Жонка гадамі ходзіць на заняткі Ал-Анон, вучыцца там цярпеліва і на выхаванне побач з мужам, які п'е.

І мы можам назіраць такую карціну. Муж п'е з гадамі ўсё больш і больш. Жонка гадамі ходзіць на заняткі Ал-Анон, вучыцца там цярпеліва і на выхаванне побач з мужам, які п'е.

Семья

Кабінет псіхолага

Чалавек у сферы "гр-ррр..."

Тэма нашай сённяшняй размовы ў кабінете псіхолага — агрэсія. Яна мае шмат абліччаў. Духагаворы дзіця без ваганняў б'е лапатак на галаве сябра, які забраў яго цацку. Агрэсія? У чыстым выглядзе. Плынь машын на шырокай вуліцы — таксама агрэсіўная. Нават хваробу можна ўспрымаць такім чынам, бо яна нясе пагрозу нашаму целу. І вострыя вузлы — на малюнку, у мэблі, архітэктуры — мы таксама падсвядома ўспрымаем як агрэсіўны элемент. Дык што ж такое агрэсія і агрэсіўнасць, да чаго яны прыводзяць? Паспрабуем разабрацца разам з псіхолагам Цэнтра пазашкольнай работы "Ветразь" (Кастрычніцкі раён Мінска) Тацянай Уладзіміраўнай КУНІГЕЛЬ.

Тацяна Уладзіміраўна, агрэсія, калі ўдмаца, — вельмі аб'ёмнае і комплекснае паняццё. З чаго пачнем?

— Я заўсёды пачынаю з самога слова, таму што яно абавязкова нясе ў сабе сутнасць з'явы (гэта мой погляд). Калі вымаўляеш гэтае слова, толькі паслухайце, як яно гучыць — агр-рррр... Я называю гэта станам "гр-ррр..." І ўсе словы з такім гукаспалучэннем дакладна перадаюць гэты стан: гр-рррр, гр-ррр, паг-рррр, гр-ррр... Нават горад (раней — град) таксама перадае нешта вялікае — агр-рррррррр (магчыма, ва-рожае), і ў любым выпадку — моцнае... Так, у гэтым стане адчуваецца моц, а яшчэ — нешта электрычнае, напружанае, энергію. Што за навалыца без маланкі? Гр-ру-ру-ру... Гэта той стан, які немагчыма не пачуць. Агрэсія вельмі рэдка бывае цыкай.

— Але ж бывае, хаця б вонкава? У людзей яна можа маскіравацца нават падкрэслена пачыннымі манерамі і прыязнасцю... — Але давайце паглядзім, што пры гэтым адбываецца ўнутры — там усё клякоча, грукача, там — электрычнасць і клякочыцца... Такім чынам, мы ўступілі ў сферу "гр-ррр..." сферу моцы, напружання, захлопвання. У сваім негатыўным стане — гэта тое, што цісне на нас, гэта разбуральная моц. Хаця... я люблю навалыцу. Яна асвежае. Падчас яе столкі ўсё бывае... то напружанне, то спад... Страх... Там столкі эмоцыі! А пасля — наступнае незвычайнае супакоенне, поўная процілегласць агрэсіі.

Наогул, агрэсіўнасць базіруецца на пэўным стане, які сам па сабе з'яўляецца станочным, — на актыўнасці. Што такое актыўнасць? Гэта калі ты ў тунусе, напружаны, гатовы да бою. Гэта можа быць нейкая справа, ты можаш асвойваць нешта новае. Энергія актыўнасці — гэта поўная энергія. Чалавек у такім стане ўважліва (мажам казаць: пільна). Ён б не скала, што ён асцярожны, проста ён прыслухоўваецца. Які зарад свет? Ён вярхоў альбо не? Можна ён зарад спакойны і я магу расслабіцца? Гэта нейкае прадчуванне небеснасці. "Я ведаю, што свет наогул нейтральны, але іншы раз ён паварочваецца да нас рознымі бакамі. І я прадбачу, што могуць быць нейкія небяспекі, бар'еры..." Гэта — базавы стан перад агрэсіяй.

— І калі ўзнікае той ці іншы бар'ер — тады гэты базавы стан пераходзіць у агрэсію?

— Наогул, усё ідзе з дзіцяства. Адно дзіця плача, другое — б'е. У дзіцяці гэта нават не агрэсія, а абарона сябе, бо галоўная прымета агрэсіі — нападзенне. Што ж дзіцячы дэспізм... пазначы агрэсіўнага чалавека даволі проста, трэба толькі крыху прыгледзецца.

Такі чалавек звычайна не-даверлівы і, што яшчэ больш забавна, — ён хоць да ч'го-сці, і гэта не так, як трэба. Такая вось не-міраснасць. Яшчэ яго можна пазнаць па частых крыўдах. Калі чалавек часта крыўдзіцца, гэта значыць, што дзесяць унутры ў яго назбіраўся добры запас энергіі. Але запас гэты значыцца ў такім, як бы сказаць, скурманым выглядзе, бо сцітыя крыўды. Калі б гэтыя крыўды ўсхвалялі адэкватна і знаходзілі сабе выйсцё, гэтая энергія працягла б правільна.

Значыць, крыўды не даюць унутранай энергіі выйсці і прыводзяць да агрэсіі?

— Абсалютна так. А яшчэ такі чалавек часта ўжывае слоўныя пагрозы, нават самаго не забавнае. Жывем мы, канешне, не ў зусім нейтральным асяроддзі. Але яшчэ старажытныя філосафы заўважалі, што калі твай унутраны стан нейтральны, дык і асяроддзе вакол цябе будзе такім жа. Аднавядна, агрэсіўны чалавек лічыць, што

зыходнымі для ўсіх будучых паводзін — агрэсіўны альбо добрабычлівы. Заўважце, як часта людзі прыходзяць да такой высновы: "Мне няма на каго спадзявацца". Гэта — добра-быхавотная ізаляцыя ад іншых людзей. Пры такой пазіцыі ўсё, што нам застаецца — гэта абараняцца.

— І як такая пазіцыя і ўвогуле агрэсіўнасць прыводзяць да фізіялогіі?

— Давайце зноў звернемся да літэратуры. Пачнем з тых слоў, якімі мы апісваем агрэсіўнага чалавека: ён — жорсткі, раздкі, грубы, не-прывабымы, упарты. Ён бачыць толькі два колеры: белы і чорны. Заўважце, мы зарад бярэм тыповага агрэсіўнага чалавека, не разглядаючы нюансаў. Толькі што мы апісалі псіхалагічныя якасці, найбольш яму ўласныя. Але што цікава, калі мы звернемся да фізіялогіі таго чалавека, мы знойдзем тое ж самае. Агрэсіўны тып павінен абараняцца ад свету (ён так лічыць), таму яму абавязкова патрабуюцца панцыр, браня. Якім чынам гэта прыводзіць у фізічным плане? Ды там, што ў яго пёхыя структуры, тым жа пазваночніку, венам, мышцам... пачынаюць фарміравацца розныя адкладанні, яны становяцца цвёрдымі, рыгіднымі.

Уласнае цела падпарадкоўваецца жаданню такога чалавека трымаць перад сабой шчыт — і само становіцца шчытом. Адсюль шматлікія зацкісаныя мышыцы (мышачныя панцыры), адкладанні соляў у пазваночніку і суставах, нерухома твар. Усе рухі разкія, вулгаватыя. І пры такім напружанні (бо зацкісаныя мышцы — гэта напружанне ў цэле) чалавек становіцца неадчувальным. Непрабавальным. Абароненым. Хаця ўсё гэта — не больш чым ілюзія, таму што няма на свеце нічога больш крохкага, чым цвёрдае. Гнуткасць намінальна лепша абараненне, але агрэсіўны чалавек аб гэтым і не падарвае. І калі б ад гэтага цярпела толькі фізічная цела... Але ж цярпеліца ўсё адаптацыяныя магчымасці чалавека. Яго погляд таксама становіцца цвёрдым, рыгідным — не гнуткім (дарэчы, менавіта з агрэсіўных вырастаюць фанатыкі). Такі чалавек амаль не можа спачываць іншым. Розуму ён можа ўспрыняць чыюсь бяду, але вось падключыцца эмацыянальна — гэта ўжо для яго праблематычна. Таму яму асабліва цяжка наладзіць блізкае, дэталёвае адносіны з іншымі.

І як можна дапамагчы такому чалавеку? Як ён сам можа сабе дапамагчы? Такі чалавек заўсёды жорсткі сябе кантралюе. А яму трэба вучыцца адваротнаму — расслабіцца, даверу да жыцця. Трэба вырашчаць у сабе своеасабытны орган веры. Вялікую ролю ў гэтым адыгрывае зноў жа наша цела. Тут будучы карыснымі людзьмі прадуроды, якія могуць дапамагчы яму вярнуць гнуткасць: фізічныя практыкаванні, масажы, метадыкі спантаннага танца. Важна пачуць сваё цела — гэта дапаможа знізіць узровень трывожнасці, зменшыць страх.

Такому чалавеку трэба вучыцца разумець, што ён адчувае ў кожны канкрэтны момант, усведамляе, што з ім адбываецца. Гэтыя прыёмы прымяняюцца ў любой псіхалагічнай кансультацыі. Псіхалаг заўсёды спытае ў свайго кліента: што вы зараз адчуваеце? Гэта — вяртанне ў цяперашні момант, у сапраўды (не будучы і не мінулы) час. Але чалавек можа зрабіць гэта і сам. Ён толькі павінен часцей спыніцца і задаваць самому сабе простае пытанне: што я зараз адчуваю?

У нашай культуры лічыцца непрыстойным праяўляць свае пачуцці. Але калі мы стымліваем свае эмоцыі — гэта парушае ход, цяжэнне, цыркулуючы (назавіце яго хочаце) энергіі. Ёй няма адэкватнага выйсця, чалавек кантралюе сябе... Зноў мы вярнуліся да таго ж кантролю. Адсюль — адзін крок да агрэсіўнасці. Нам усім трэба вучыцца шчыраці. Яна — лепш, чым агрэсія. Хаця, не магу не адзначыць, у любой чалавечай якасці ёсць і плюсы. Здарова доля агрэсіі — гэта наш патэнцыял, яго трэба толькі правільна выкарыстоўваць. Саме лепшае — паставіць перад сабой добрую мэту — і рухацца наперад. Такі чалавек можа раздзіць некалькі кубкаў на шляху да свайго мэты — але ж ён здольны і перамагчы горы посуду...

Базавыя адносіны да свету ў цэлым фарміруюцца ў дзіцяці да 6 месяцаў. Што яно азначала на працягу гэтых першых месяцаў жыцця, я да яго адносіцца свет? Можна, яно часта ляжала ў мокрых п'яльцах, можа, калі яно плакала, ніхто да яго не падыходзіў, можа, яго рэдка бралі на рукі? На аснове ўсяго гэтага ў яго галоўцы адбываецца пэўны аналіз і замацоўваецца рэакцыя даверу альбо недаверу да свету. І гэты дастатак веры альбо яе нястача з'яўляюцца

зыходнымі для ўсіх будучых паводзін — агрэсіўны альбо добрабычлівы. Заўважце, як часта людзі прыходзяць да такой высновы: "Мне няма на каго спадзявацца". Гэта — добра-быхавотная ізаляцыя ад іншых людзей. Пры такой пазіцыі ўсё, што нам застаецца — гэта абараняцца.

— І як такая пазіцыя і ўвогуле агрэсіўнасць прыводзяць да фізіялогіі?

— Давайце зноў звернемся да літэратуры. Пачнем з тых слоў, якімі мы апісваем агрэсіўнага чалавека: ён — жорсткі, раздкі, грубы, не-прывабымы, упарты. Ён бачыць толькі два колеры: белы і чорны. Заўважце, мы зарад бярэм тыповага агрэсіўнага чалавека, не разглядаючы нюансаў. Толькі што мы апісалі псіхалагічныя якасці, найбольш яму ўласныя. Але што цікава, калі мы звернемся да фізіялогіі таго чалавека, мы знойдзем тое ж самае. Агрэсіўны тып павінен абараняцца ад свету (ён так лічыць), таму яму абавязкова патрабуюцца панцыр, браня. Якім чынам гэта прыводзіць у фізічным плане? Ды там, што ў яго пёхыя структуры, тым жа пазваночніку, венам,

Школьныя праблемы - з дашкольнага дзяцінства

Пра свайго будучага вучня школам трэба папачкацца загадзя, пакуль той знаходзіцца ў дашкольнай установе, каб пасля не наракаць на яго і не аказацца вінаватым перад прафесійнымі навукальнымі ўстановамі. Бо што і казаць: апошнім часам дзіцячыя садкі, захапляючыся навучаннем дзяцей чытанню, пісьму, адхіляюцца ад сваіх непасрэдных абавязкаў - развіваць у дзяцей вачы, слых, зрок, вучыць іх валодаць сваімі пачуццямі і думкамі і яшчэ шмат чаму, што ўваходзіць у паняцце падрыхтоўкі да школы. Ад якіх гэтай падрыхтоўкі залежаць далейшыя поспехі чалавека ў навучанні і, вядома, у жыцці ўвогуле.

У сярэдняй школе № 72 стацыяны Партызанскага раёна больш, чым чакаць у вясковых дзяцей у школу. Настаўнікі самі пайшлі ў дзіцячыя садкі ў старэйшыя групы, каб паглядзець і спрагнаваць, каго ж ім давядзецца сустракаць у падрыхтоўчых класах. Па іх шчыраму прызнанню, выпускнікі садкоў іх крыху напалохалі: сваёй неразвітасцю. Адналі і многія праблемы маленькага школьніка - нежаданне вучыцца, нейзвязныя страсы, нізкая паспяховасць і многае іншае. І настаўнікам-пачатковым замест таго, каб па плану выконваць школьную праграму, давядзецца выпраўляць памылкі некампетэнтных выхаванцаў.

Праблему пераэмасыі паміж дзіцячым садком і пачатковай школай, паміж першым вясном і сярэднім вясном у 72-й школе вылучылі ў разрад першай важнасці. Яе вырашэнне, на думку дырэктара Аляксандра Міхайлава Гарадзкі, павінна быць абавязковай часткай вучэбна-метадычнага цэнтра і Акадэміі паслядыпломнай адукацыі. Нельга сказаць, што раней у школе не праводзілася падобная работа, але цяпер, з павышэннем канкрэтнай праграмы, вырашэнне праблемы пераэмасыі набыло цэлас-

насць, паслядоўнасць і перспектывнасць. Увесь мінулы год ішла карэктывная навукова-метадычная-арганізаваная падрыхтоўка складзенага плану дзяцяняў, ішло абмеркаванне працэсу. Як казаў намеснік дырэктара школы па пачатковых класах Наталля Пятроўна Каваленка, каб атрымаўся вынік, трэба ўсё ўдзяліць праграму зацэляваць, навукаў і паказаць важнасць гэтай работы. Настаўнікі-пачатковыя атрымліваюць неабходны тэарэтычны вельмі па праблемы, для кожнага з іх вызначаецца тэма для самаадукацыі, якая таксама тычыцца пытанняў пераэмасыі. Штомесяц, а то і часцей, глядзячы па неабходнасці, ладзяцца педагогічныя студыі, дзе абмяркоўваюцца ўсе пытанні, якія ўзнікаюць падчас выканання праграмы. Настаўнікі, якім сёлета давядзецца набіраць новыя класы, на працягу года наведвалі сваіх будучых вучняў у дзіцячых садках: сачылі за гульнямі, заняткамі, наладжвалі з малымі тасункі, пасля сваімі назіраннямі дзяліліся з выхаванцамі і ўжо сумесна распрацоўвалі індывідуальныя праграмы карэкцыі-развіцця для кожнага дзіцяці.

Такія паходы сталі карыснымі для ўсіх: настаўнікі знаёміліся са сваімі будучымі вучнямі, выхавальнікі атрымлівалі карысныя парады і арыенціры ў працы; дзеці ж звязаліся з новым настаўнікам-выхавальцам. Дарэчы, малым прывыкаюць да таго, каб іх дома, дзе ім мажліва, давядзецца далей вучыцца. Яны хадзілі на экскурсіі ў школу, прымалі ўдзел у не святках "Дні ведаў", "Дні здароўя", "Апошнім звонку", пасля чаго дзяцей ужо не

спалохае будучае, звязанае са школай. У гэтых дзяцей прыйдзе не так цяжка, таму што школа імкнецца вытрымліваць адукацыйны працэс на тым арганізаваным і метадычным узроўні, на якім ён веўся ў дашкольных установах. У садку №257 выхавальніцы працуюць па тэхналогіі "Першы крок", а пачатковая школа ідзе ўжо "Крок за крокам", сярэдняя школа ў свой час падрыхтоўвае іх і зробіць "Крок у будучыню". Гэтыя крокі адпавядаюць адзін аднаму, яны павялічваюць паспяховасць і прадумана. Адназначна, што ў вучняў з класа, які займаецца па тэхналогіі, вышэй якасць ведаў і добра развіты камунікацыйны і асобныя якасці, дзеці таксама менш хваляюцца.

Другі дзіцячы садок (№ 566) мае фізікультурна-эста-тычны накірунак, таму 72-я школа падкрэпліла ў сабе класы з эстаэтычным ухілам, каб працягнуць справу свайго папачка.

Вялікая частка работы па праграме праводзілася з бацькамі дзяцей, якія займаліся ў старэйшых дашкольных групках. Напачатку настаўнікам было цяжка іх сабраць, давядзецца рассяляцца па школьніцкіх-запрашэнні і асабіста клікаць на размову, пакуль тыя адгукнуліся. З ім прайшоў заняты час года. Педагагічны ўніверсітэт даў бацькоў, дзе разгаварвалася аб тым, што чакае іх дзіця ў школе, як яго да гэтага падрыхтоўваць. Галоўная задача для бацькоў - дапамагчы сваёму дзіцяці стаць самастойным, зацэлявым чалавечым. Зараз яны з большай ахвотай прыходзяць у школу, цікавяцца новымі педа-

гагічнымі тэхналогіямі, вынікамі работы настаўнікаў. Да бацькоў прыходзіць разуменне, што яны таксама з'яўляюцца саўдзельнікамі адукацыйнага працэсу, а не пасіўнымі яго заказчыкамі.

Акружана буйнымі прадпрыемствамі, 72-я школа знаходзіцца ў адным з самых забруджаных раёнаў сталіцы - мікрааёне Дражня. Такое супрацьстаяне выклікае розкіі са-мых розных хвароб. Вучні пакутуюць на кепскі зрок, скаліжы, гасірыты, захворванні сэрца і сасуды. Школа была вымушана займацца не толькі навучаннем, але і лячэннем дзяцей. Уключэнне ў праграму па пераэмасыі медыцы - вельмі разузнае раз-віццё. Дарэчы са свайго свецкага дзіцяці, аперацыйнымі мерапрыемствамі хутка пры-лілі рост захворванняў. Урачы настаўнікі адчулі, якую карысць яны могуць прынесці адзін аднаму: адным не па-рэбны "лішнія" пацыенты, а другія клопаты. Цяпер на-стаўнікі ведаюць аб стане здо-рав'я сваіх вучняў лепей, чым у-матэрыялі. Разам з ме-дыкамі яны вучацца ў іх беражлівасці і культурнае ўста-лепленне да свайго здароўя. Комплекснае абследаванне і асноўныя працэдуры дзеці ат-рымліваюць у 9-й паліклініцы, без марудных запісаў і доўгіх чарг. У школе працуе фіт-аб-ор, дзе па паказаннях урачоў хворыя вучні (і дзеці з дзі-цячых садкоў) атрымліваюць лекцыі на-поі. Спраўна працуе і школьны стамацатэрапеўтычны кабінет, ма-ле-ча ўжо навукаўласна правільна чысціць зубы і беражыцца ад карысу. Засталася яшчэ адна ма-ра ў адміністрацыі школы - для загартоўвання арганізма займаць душавыя.

Год - невялікі тэрмін, каб рабіць грунтоўныя высновы пра поспех праграмы па пе-раэмасыі, аднак, паводле слоў Наталлі Пятроўны, пэўныя недахопы ў выхаванні выпускнікоў дашколь-ных устаноў сёлета паспелі выявіцца. І нічога страшна-го не будзе ў тым, калі гэтыя выпускнікі абярнуць ішоў на-вучальную ўстанову для ат-рымання сярэдняй адукацыі - школа прыядна на карысць дзяцінства ўвогуле, а не сва-ёй асабістай установе, да та-го ж настайнікі набываюць каштоўны вопыт. Праграма пачатковай школы дапама-гае дзіцяці разгортвацца, далей яна стане больш цікавай і плённай.

Святлана КІРСАНОВА.

Справы дашкольныя

Тут рыхтуюць вучняў

Дзіцячы садок сёння - ужо не проста выхаванне, а яшчэ і адука-цыя, прычым абавязковая, таму бацькам, чые дзеці ходзяць у садкі, можна не хвалявацца - да школы там падрыхтоўку. Іншае пытанне - якім чынам?

У дзіцячы садок №503 сталіцы я завітала зусім выпадкова. Не ставіла перад сабой мэту трапіць у добры або дрэнны садок, галоўнае было даведацца, якім чынам зараз рыхтуюць дзяцей да "паступлення" ў школу, якім чынам ажыццяўляецца пераэмасыі дзіцячы садок - пачат-ковай школы.

Напаму садку пятнаццаць гадоў, і на працягу гэтага часу мы супра-ціўнічалі са школай №180 і ўжо га-доў дзесяць - са школай №216, - пача-ла гаворку Ларыса Мікалаеўна Скрыпчык, загадчыца пачатковай дзіцячага сада. - На базе нашай у-становы працуюць чатыры класы - тры падрыхтоўчы і адзін першы. Па-колькі адзін клас працуе па тэхналогіі "Крок за крокам", дык мы рыхтуем і дзяцей у гэтым класе. У нас ёсць эк-сперыментальная група, якая працуе ў рамках тэхналогіі "Першы крок". Вялікім плюсам супраціўлення са школай з'яўляецца той факт, што мы добра ведаем усіх настаўнікаў-пача-тковых і гэтых школ, і нашыя дзеці маюць магчымасць выбраць сабе на-стаўніка. Мы можам нешта падказаць бацькам, а іншы раз і ў школу дапама-гаем аформіць.

У 2001 годзе Міністэрствам адука-цыі нашай краіны быў выплучаны і зацверджаны дзяржаўны стандарт - "Дашкольная адукацыя, гатунак да школы". У ім вельмі дакладна, па пунктах выкладзены патрабаванні да педагога, а таксама пералічаны ўменні і навыкі, якімі павінна валодаць дзіця, так бы мовіць - выпускнік дзіцячага сада. Асноўнымі адукацый-нымі напрамкамі ў дзіцячым садку з'яўляюцца фізічная культура, наву-чанне грамадства, матэматыка, свет пры-роды, свет мастацтва і свет мовы.

Выхавальні дзіцячага сада не ста-вяць перад сабой мэту - навучыць дзіця чытаць і пісаць. Гэта ўвогуле не іх справа, яны нават права гэтага рабіць не маюць. Чытанне і пісьмо - справа школы. А вось падрыхтоўка дзіця да працэсу навучання чытанню і пісьму неабходна. Якім чынам усё ажыццяўляецца? У рамках развіцця мовы і навучання грамадства дзеці зна-ёмяцца са значэннем слова, яго пахо-джаннем. Ім даецца паняцце пра ска-з, які скаж можна падзяліць на сло-вы. Ужо ў садку маленькія дзеці мо-

гуць нешта сказаць пра гук, гукавую структуру, знаёмяцца з літарамі. Абавязкова робіцца акцэнт на развіццё пазнавальнай актыўнасці (успрыняцце, памяць, мысленне, увага, уяўленне), на развіццё інтэлектуальных здольнасцей (паняцце, меркаванне, умненне рабіць высновы), на развіццё дробнай моторыкі рук (ручная праца, пальчы-кавая гульня, маліванне, графічныя практыкаванні) і на развіццё маты-вацыйнай гатунасці (жаданне, матыў). Усё навучанне ажыццяўляецца ў фор-ме гульні.

У першую чаргу, зыходзячы з дзяржаўнага стандарту, дзіця не павінна мець у арсенале набору нейкіх канкрэтных уменняў і навы-каў. У яго павінны быць сфарміраваныя навыкі гатунасці да вучэбнай дзейнасці. Гэта - развіццё матыва-цыі да вучэбнай дзейнасці. Дзіця павінна разумець, для чаго ідзе ў школу, ўвогуле, што такое школа, якую ролю выконвае настаўнік, а якую - вучань, які падпарадкаваў сваё жаданні патрабаванням на-стаўніка. Далей - інтэлектуальная гатунасць, але для сучасных дзяцей гэта не праблема. Нашы выхаванцы, як правіла, умеюць чытаць, пісаць, лічыць, нават складаць задачы і ра-шаць іх, хоць праграмай гэта не прад-угледжана. Мы ж толькі павінны зацвердзіць асновы набываць грамадзя-нага пісьма і чытання, навучыць дзі-ця добра гаварыць - развіццё іх мовы.

Адна з праблем - развіццё мате-рыі рук, таму мы з дзецьмі займаем-ся пальчыкавай гімнастыкай, лепкай, бісералепаннем. Пакуль рука дзіцяці функцыянальна не сфарміравана, га-варыць пра нармальнае пісьмо няма чаго. А гэта звычайна адбываецца прыкладна ў сем гадоў. Зараз жа дзеці ідуць у школу з шасці гадоў, і нашай задачай з'яўляецца падрыхто-ваць мышцы рукі да пісьма. Вучыць пісаць - ужо ў нашай кампетэнцыі. У пачатковай школе настаўнік павінна ставіць руку кожнаму вуч-ню, калі дзеці пачынаюць вучыцца пісаць у пропілі. У садку можна наву-чыць толькі друкаваць - пісаць дру-каванымі літарамі... падлічылася да гаворкі Святлана Вадымаўна Сцяпанаўна, намеснік загадчыцы дзіцячага сада.

Гэта ўсё тое, што датычыцца дзяр-

жаўнага стандарту. Зыходзячы з нор-маў, дзіця ў садку не павінна ўмець чытаць, пісаць і лічыць. Гэта ўжо справа школы, але тым не менш вы-пускнікі дзіцячага сада, прыходзячы ў падрыхтоўчы клас, добра чытаюць, пішуць і лічыць умеюць. Узнікае пы-танне - што ім рабіць у пачатковай школе? Атрымліваецца - удасканаль-ваць набываць уменні і навыкі або шу-каць моцную пачатковую школу з до-брымі настаўнікамі, каб развіццё да-лей.

Усе дзіцячыя садкі, зноў-такі зхо-дзячы з дзяржаўнага стандарту, працуюць па праграме "Палеска". Яна з'яўляецца зместам навучання і выхавання ў садку. Формы могуць быць самымі рознымі. Многія садкі арганізуюць эксперыментальныя гру-пы па тэхналогіі "Першы крок", што мае працяг у пачатковай школе ў тэх-налогіі "Крок за крокам". 503-ці дзіцячы садок - не выключэнне, пра-што вышэй гаварыла яго загадчыца Ларыса Мікалаеўна. Яна жасамі сказала: "Так, мы працуем па дзяр-жаўнай праграме "Палеска", а за ме-тоды арганізацыі навукаўладна пра-цэсу ўвазілі тэхналогію "Першы крок".

У гутарку зноў уступіла Святлана Вадымаўна: - Асноўная мэта праграмы "Першы крок" - удзець бацькоў у навукальным працэсе, далучэнне сям'і да інтарсаў дзіцячага сада, да інтарсаў школы. У рамках гэтай тэхналогіі прадстаўля-ецца права выбару дзейнасці дзіцяці. Няма такога, каб усё адначасова наву-чаліся матэматыцы або грамадства. Дзеці працуюць у навукальных цэнтрах. Існуюць цэнтры навучання той жа гра-мадства, цэнтры навучання выяўленча-мастацтва, сенсорны цэнтр, сюжэтна-ролевай гульні і г.д. Для разгляду ба-роўна адна тэма на ўсе цэнтры. І пад-час аднаго тыдня дзіця праймае правы цэнтры. Да таго ж у рамках гэтай тэхналогіі ажыццяўляюцца індывідуальныя навукальныя прагра-мы.

Па словах загадчыцы дашкольнай установы і яе намесніцы, бацькі пры-маюць актыўны ўдзел у працэсе наву-чання і выхавання сваіх дзяцей, што з'яўляецца вялікім плюсам. Агульна-адукацыйныя школы даўно пачалі біць у званы - маўляў, бацькі адвер-нуліся ад дзяцей. Па-другое, існуе пе-раэмасыі ў рамках выхавання дашко-льных праграм паміж дзіцячым са-дом і школай, што не парушае цэласнасці навукальнага працэсу.

Вольга ДУБОЎСКАЯ.

Вопыт

Пасеяць зерне цвіткавасці

Пачатковая школа - унікальны мікра-свет, маленькія жывыя гэтыя краіны па-рабляюць да сябе асаблівае стаўленне. У іх вельмі адчувальна псіхіка. Ужо ў падрых-тоўчым класе можна як пасеяць зерне ціка-васці да ведаў, так і адбіць ахвоту вучыцца далей. Якой павінна быць пачатковая шко-ла? Што трэба для таго, каб дапамагчы дзіцяці асвоіць "азы" ведаў? З гэтымі пы-таннямі я звярнулася да настаўніцы мінскай гімназіі №1 імя Ф.Скарыны Каця-рыны Пятроўны Сявядоўнай, якая ў 2000 годзе заняла ІІІ месца на конкурсе "На-стаўнік года" ў межах Мінскага гарадскога агляду-конкурсу на лепшую арганізацыю работы па навучанню дзяцей у падрых-тоўчых класах.

Традыцыйна школа, - дзеліцца сваім вопытам Кацярына Пятроўна, - вядома нам як савецкай, сваёй задачай ставіла навучыць дзі-цячых пісаць, чытаць і лічыць. Памятаю, як мы ў першым класе славесцілі азбукі, пісалі асо-бныя словы і скажы, вучыліся лічыць на пальцах. Асабліва вялікае значэнне тады надавалася каліграфіі, таму манатонным перапісаннем ад-наго і таго ж мы займаліся цэлы год. За гэта нам ставілі адзнакі.

Адночы атрымала двойку за слова "муха", якое напісала не на вузкіх лінейках, а на шы-рокім (нерабочым) радку. Колькі слёз было.

Тым не менш ужо тады мая першая на-стаўніца Фаіна Мікалаеўна Кірзева выклікала ў мяне цікавасць да вучбы. Да гэтага часу ўспамінаюцца мілагучны голас гэтай жанчыны, які, здаецца, зачароўвае.

бачыць яго і цікавасць прадметам: а другі - ары-ентуецца ў падрыхтоўчым класе, таму са-мых дзяцей і тым самым выклікае нежаданне вучыцца ў астатніх школьнікаў?

Значыць, справа не толькі ў індывідуальных схільнасцях вучня, а і ў педагогічным майстэр-стве. Вучэбны працэс патрабаваў змен.

Вось такія праблемы я паставіла перад са-бой і паступіла на факультэт французскай і ня-мецкай мовы ў цэперашні Лінгвістычны ўніверсітэт. Пасля яго заканчэння прыйшлося папрацаваць толькі паўгода ў групе прадоўжа-лага дня, бо хутка ў мяне нарадзілася дачка. І потым, нягледзячы на ​​прапановы ісці вучыць старшакласнікаў, вырашыла ўсё ж працаваць з маленькімі дзецьмі. Каб рабіць гэта больш пра-фесійна, скончыла факультэт пачатковых клас-саў інстытута імя М.Горкага (БДПУ імя М.Тан-кава). З таго часу прайшло ўжо дзесяць гадоў.

А як маладая настаўніца шукала свой падыход да арганізацыі заняткаў? Якія на-працоўкі маеюць сёння?

Пачынала вучыць так, як вучылі і мяне. Традыцыйна. З цягам часу стала разумець, што роля пачатковай школы заключаецца не толькі ў тым, каб даць пэўны набор ведаў па прадметах. Яна павінна навучыць дзіця працэсам мыслення, што дапамагае і далейшаму наву-чанню ў школе і зробіць яго паспяховым. Маю на ўвазе развіццё логікі, творчых здольнасцей, фантазіі. Як настаўніца я паставіла перад сабой задачу - ажывіць падчас матэрыялу з улікам уз-росту дзяцей і з улікам таго, што да мяне прый-шоў - пераважна лінгвісты па складу розуму іх матэматыкі. Зыходзячы з сітуацыі, шукаю сло-саб "падцягнуць" іх па прадмету, у якім яны менш арыентаваны. Урокі стала праводзіць у гульнявой форме, уключаючы ў дзяцenne казачны сюжэт, працу з малюнкамі. Калі, напрыклад, ідзе ўрок чытання, дзеці самі ствараюць словы, карцінкі, прымуджваюць мультфільмы, ат-рымліваюць творчыя заданні - апісваць прадмет або партрэт, выказаць свае адносіны да прачы-танага, даць парадку. Па рускай і беларускай мовах я прапаную сваім вучням тры ўзроўні за-данняў - мінімальны (на сілах для ўсіх) трэціні (для тых, хто жадае ведаць прадмет на па-вышаным узроўні) і творчы (выконваюцца добра-ахвотна). Лепшы творчы заданні па чытанню і па пісьму ўваходзяць у папку "Спробы пра". У бліжэйшы час плануецца выдаць зборнік вер-шаў, выхаванцаў пачатковай школы нашай гімназіі, у які ўвайдуць самай вершамі май вучняў.

Па матэматыцы сем гадоў таму я абрала для сябе мадэль навучання, заснаваную на апера-тарнай канцэпцыі ліку кандыдата педагогічных наву А.А.Ходава. Калі раней дзеці звязалі лічбы з прадметамі іх рэчамі, дык пры апера-тарным падыходзе акцэнт пераносіцца на пра-цоўную дзейнасць людзей, якая ператварае адны матэрыяльныя аб'екты ў іншыя...

На пачатковых этапах дзеці гуляюць з ма-шынкі, якія могуць перамяшчаць прадметы, зменшыць ці павялічыць іх памер. Просты пры-клад. Калі ўвесці лічбавы сімвал 3 як абза-начнае аперацыі над аб'ектам (дрэва), дык на-выходзіць з апэратара мы атрымваем тры дрэвы. Гульнявы падыход, што звязаны з апэратарам, фарміруе ў мысленні лагічныя структуры, агульныя канцэпцыі разування дзіцяці, да-памагае ім дасягнуць больш высокага ўзроўня матэматычных заданняў. У Ходава мяне па-дабаеца тое, што я, як настаўнік, выступаю арганізатарам вучэбнай дзейнасці і ведаю пра-даю не на словах, а гэтым часам вучні самі пра-ходзяць праз усё стадыі прадметных дзеянняў. Але галоўнае - вынікі новавядзеныя. Кант-рольныя работы, якія праводзіцца ў канцы першага года навучанна школьнікаў, паказва-юць высокі ўзровень ведаў па матэматыцы, іх

якасць складае 80 працэнтаў.

Цесна звязаны з матэматыкай курс інфар-матыкі ў вучэбных гульніх і задачах, які ўва-ходзіць у адукацыйную праграму "Школа-2100". Я выбрала для сваіх вучняў гэты прад-мет, бо наша гімназія працуе над укараненнем новых інфармацыйных тэхналогій у вучэбна-выхавальным працэсе. Усе сістэмы заданняў разлічаны на тое, каб навучанцы развясцілі не толькі вучэбныя навыкі, але і мысленныя аперацыі: аналіз, параўнанні, абгульненне, класіфікацыю, разважанні. Дзеці атрымліваюць паняцці аб розных інфармацыйных тэхналогіях, пачатковыя веды ў тых галінах матэматыкі, якія выкарыстоўваюцца ў інфарматыцы і ў камп'ютэрных праграмах.

Першы настаўнік, які на працягу чаты-рох гадоў суправаджае сваіх выхаванцаў, павінен змяняць ім у школе бацькоў, ства-раць атмасферу добразвучнасці, камфор-ту. Які кожны вы падбіраеце да сэрца дзіцяці? Падзяліцеся, калі ласка, сакрэтамі ўласнай педагогікі.

Лічу, што менавіта дарослыя павінны ўзнімацца на ступень маленькага дзіцяці і га-варыць з ім яго мовамі, а не наадварот. Я мно-гае магу дазволіць сваім выхаванцам, але толькі калі гэта не перашкоды ім вучыцца. Напрыклад, пагадзілася з тым, каб у падрых-тоўчым класе ў дзяцей на парце ставіла іх любімую цаца. Спачатку я забараняла такую вольнасць, але зразумела, што змагацца з гэ-тым немагчыма - яны ўсё роўна, нават на уро-ку, ззяраюць у сваю партфель, каб хаць б кра-чым ёсць узяць нешта дарэгу забаву. Я амаль не ўжываю такіх слоў, як "ты павінен", "ты абавязаны", не сваруся за невыкананых хатніх за-данняў, стараюся не ставіць довак і троек, не ўказваю на памылкі пры ўсіх. А дасягненні асобных вучняў параўноўваю не з поспехамі астатніх, а з іх уласнымі папярэднімі вынікамі.

І што самае цікавае. Без усялякай спойна-й дыктары дзеці стараюцца быць лепшымі. Каб падбадзёрваць іх, я прапаную намаляваць лесвіцу дасягненняў класа, дзе за кожную чвэрць адзначаюцца вынікі вучбы, якія раз-мяркоўваюцца па трох месцах.

А нядуна распрацавала для сваіх выхаван-цаў спецыяльныя заданні па матэматыцы, у ко-дэе выканання якіх дзеці даюцца магчым-насці ставіць мэту сваёй вучэбнай дзейнасці і выбіраць сродкі для яе дасягнення. Са спісу заданняў вучні выбіраюць толькі некаторыя і тлумачаць, чаму спынілі ўвагу на тым ці іншым заданні. Выкананыя іх, якія самастойна пад-воядзяць вынікі сваёй працы і адказваюць, на-колькі прайзнтаў справіліся з патрабаваннямі. Такім чынам выяўляецца іх самаацэнка і маты-вацыя да вучбы. Недазе 50 працэнтаў вучняў ацэньваюць свае ведаў адэкватна, астатнія або завышана (што лепш), або заніжана. Есць у нас і свае "зоркі" класа, і кожную чвэрць мы разам вызначаем, хто на гэты раз атрымае ганаровае прыва-мца змясціць свой фотаздымак у спецыяль-ную "зоркавую" рамку. І гэта не абавязкова будзе выдаткі. Зусім нядуна, напрыклад, "зорка" класа ў нас быў хлопек, які доўгі час дапамагаў насіць партфель сваёй адна-класніцы, у якой быў зламаная рука.

Вядома, яны прыносяць мне ў любові, бывае, што і праз бацькоў. У падрыхтоўчым класе Лідыя Андрэева часта называла мяне ма-май. А адночы падшлі да мяне даве сяброўкі, Оля і Вера, і папрасілі дазволіць ім таксама мя-не так зваць. Такія адносіны - самае вялікае прызнанне для настаўніка. Развіццёва з дзецьмі цяжка пасля чвэрцэтага класа. Плывуць усе - яны і бацькі.

Надзея СТРАБКОВА.

Адзнакі ў "крэдыт"

У школу прыходзяць розныя дзеці: узбуджаныя, неспа-койныя, неспадзявана, злас-лівыя і плаксивыя, вялікія, па-лаклівыя, затарможаныя, няў-пэўненыя. Адна, які хадзілі ў дашкольную школу або і яе за-малі, старэйшыя сястры, браты - добра падрыхтаваны да шко-лы. Яны ведаюць літары, некато-рыя нават умеюць чытаць, лічыць, у іх багаты слоўніковы запас, па-раўнальна эрудыраваны. Іншыя - зусім не рыхталіся да школы.

Розныя дзеці, а трапляюць у адзін клас. У раённых цэнтрах і ў вёсках няма гімназій, куды маглі б пайсці вучыцца падрыхтаваныя, здольныя пачаткоўцы.

Вельмі складана працаваць настаўніку з такім кантынгентам вучняў. А працаваць вымушаны па аднолькавых падручніках, па ад-ной і той жа праграме.

Добра, калі і не вельмі па-рыхтаваныя вучні хутка ўключаюцца ў работу і пойдучы ў нагу са сваімі аднакласнікамі. А калі гэтыя вучні з абмежаванымі магчымасцямі, фізічна кволяны, з невялікімі здольнасцямі, слабай памяццю? Дыскамфортна адчуваюць сябе гэтыя дзеці ў класе.

Праца настаўніка заключаецца ў тым, каб знайсці сцяжынку для кожнага вучня, стварыць умовы для развіцця яго здольнасцей. Самае галоўнае - даць адчуць кожнаму, што ён - асоба. Твор-часць настаўніка тут выступае на перадні план. Яна заключаецца ў тым, каб кожнаму вучню на ко-жны урок было цікава.

Хуткаліныя хвіліны. Трэба правесці хатняе заданне, зама-цаваць прыйдзены матэрыял, растлумачыць новы.

У класах з вышэйакрэсленым "падаром" дзіцяці ў практыка-вала работу ў групах і па парах, стараючыся стварыць атмасферу дружалюбнасці, таварыскай узае-мадапамогі. Вучань, які няблага ведае праграмы матэрыял, да-памагае разабрацца ў ім слабе-йшым. Працуючы па картках, абод-ва адчуваюць асалоду ад працы. Першы ўдасканалы свае ведаў, другі пачынае верыць ва ўласныя сілы і спраўляюцца з заданнямі, якія раней яму здаваліся не-пасильнымі. Гэта маральна пера-мога!

У групах у кожнага вучня абуд-жаецца пачуццё ўласнай год-насці, нарастае ўпэўненасць, ёсць адчуванне локця таварыша, які заўсёды гатовы прыйсці на дапа-могу!

Вялікае месца ў маіх класах займалі ўрокі-гульні. Гуляючы, атрымліваў ведаў, якія лепш ус-прымаюцца. Тут вылучаюцца ма-ральных якасці, знаёмства з пра-фесіямі. Часта вучні апыняліся ў довакі складаных умовах, калі дасягненні аднаго залежалі ад дзе-янняў другога.

На адных уроках-гульніх клас ператвараўся ў салон самалёта, і дзеці павінны былі пасадзіць лай-дзю ў патрэбным пункце. То ён (клас) быў караблём у моры, дзе разбушваўся шторм, або судна асыяленне, калі хірург рабіў складаную аперацыю... У такіх выпадках кожны вучань стараўся правільна адказаць на пытанне,

**ПАНЫДЗЕЛАК,
20 МАЯ
БЕЛАРУСКАЕ
ТЭЛЕБАЧАННЕ**

6.00, 7.00, 8.00, 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 23.40 Навіны.
6.10, 7.10, 8.10 Добрай раніцы, Беларусь!
9.10 «Людзі ў цывільным». Серыял.
10.00 Арсенал. 10.30 Тэлебарометр.
11.00 «Сямейныя вузы».
12.20 «На скрыжаваных Еўропы».
13.10 «Людзі на балоце. Палеская хроніка». Маст. фільм. 1-я серыя.
«На рэстанках».
14.20 «Вечар з юбілярам». Дзяржаўнаму акадэмічнаму аркестру народнага інструментару імя І. Ян. наводна — 70 гадоў.
15.20 «Жулі Лёска».
17.05 «Людзі ў цывільным».

18.25 Зона ікс.
18.35 Прывітанні—фантастычны фільм «Хронас».
20.00 Галоўнае пытанне.
21.00 Панарама.
21.50 «Сямейныя вузы».
22.40 Стадэн.
23.10 Планета «АРТ».
00.00 Баявік «Гісторыя робіцца ўначы».

ГРТ

8.00, 11.00 Навіны.
8.15 «Сямейныя вузы».
9.15 «Што? Дзе? Калі?»
10.30 «Ералаш».
10.50 Біяліманія.
16.00 Вялікае мыццё.
17.00 Вячэрняя навіны.
17.25 «З лёгкай парай!», У гасцях у Міхайла Будамава.
18.00 Чакай мяне.
19.00 Руская рулетка.
20.00 Час.
20.35 Дэталёвы серыял «Імперыя».

**АУТОРАК, 21 МАЯ
БЕЛАРУСКАЕ
ТЭЛЕБАЧАННЕ**

Тэхнічная прафілактыка да 15.00.
15.00, 18.00, 0.20 Навіны.
15.20 «Маленькія хітруны». Дак. серыял.
15.45 «Навалынічныя каміні». Серыял.
16.10 «Піцьцё чудаў».
16.20 «5х5». Праграма для старшакласнікаў.
17.05 «Метрапалітэн. Век Парыжскага метра». Дак. фільм.
18.25 Зона ікс.
18.35 Саспэнс-вечар.
18.55 Крымінальная драма «Львіная доля».
20.25 «Музеум». Кераміка з Гарадзі.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.50 Меладрама «Тасты для сапраўдных мужчын».
23.00 Спорт-кур'ер.

23.15 «Да расследавання прыступіць». Маст. фільм. Фільм 1-ы. «Версія», 1-я серыя.
0.40 Бодзібілдинг. Чэмпіянат Еўропы. Мужчыны.

ГРТ

8.00, 11.00 Навіны (з сурдаперакладам).
8.15 Чакай мяне (з сурдаперакладам).
9.15 «З лёгкай парай!».
9.45 Руская рулетка.
10.45 «Ералаш».
10.50 Біяліманія.
16.00 Імперыя пад ударам. Саша-хмік».
16.00 Вялікае мыццё.
17.00 Вячэрняя навіны.
17.25 Смахеланарама Яўгена Петрасюка.
18.00 «Сямейныя вузы».
19.00 «Слабае звязно».
20.00 Час.
20.35 «Імперыя пад ударам».
Вялікая кніжніца».

21.40 Прэм'ера. Алег Раманцаў і зборная Расіі ў ток-шоу «Вялікі футбол».
22.30 Навіны «Час».
23.00 Цывільная. Амазонкі рускага авангарду.
23.30 Навіны змена.

РАСІЯ

8.00, 10.00, 16.00, 19.00 Весткі.
8.10 «Цела чалавека. Першыя крокі». Дак. серыял.
9.45 Серыял «Гарменгаст — каралеўства цемры».
10.20 Востражозны серыял «Сетка».
10.20 Востражозны серыял «Сетка».
12.20 «З новым шчасцем!».
17.10 Афіша.
17.20, 19.35, 22.20 Весткі — Масква.
17.50 «Камісар Ракс».
18.50 Добрай ночы, малышы!
19.55 Маст. фільм «Сямейныя тайны».
20.55 «Марасейка, 12». Фільм 4-ы. «Сын». Частка 2-я.

НТБ

7.00 Сёння.
7.10 Раніца на НТБ.
7.30 Сёння.
7.35 Раніца на НТБ.
7.50 Дэталёвы «Сычынкі».
9.00 Сёння.
9.20 Прагноз надвор'я на заўтра.
9.25 «Надзены».
10.40 Лялькі.
11.00 Сёння.
11.35 Крэмля супраць ЦРУ. Дэталёвы «ТАСС упайнаважаны заявы...».
1-я серыя.
13.00 Сёння.
13.20 «Прынцып «Даміно»».
14.40 Крымінал.
15.00 Сёння.
15.30 Серыял «Невядомыя планеты».
«Карыбскія караўнікі».
16.35 Баявік «Брудная работа».
6-я серыя.

17.40 Крымінал.
18.00 «Сёння» з Таццянай Мітковай.
18.40 Шматсерыйны востражозны фільм «Чорны воран». 5-я серыя.
19.45 Серыял «Бандыцкі Пецярбург-3». 5-я серыя.
21.00 «Сёння» з Таццянай Мітковай.
21.35 Герой дня.
22.05 «Хуткая дапамога-3». Серыял (ЗША).
23.10 Сёння.
23.30 Гордан.

КУЛЬТУРА

9.15 Магія кіно.
9.40 «Многія лета». «Птушка нябесная». Дак. фільм.
10.45 Тым часам.
23.10 Навіны культуры.
11.40 «Прыгоды Болека і Лёлека».
Мультифільм.
11.50 Разам з Фавалем.
12.05 «Сцяны гэтага свету».

15.00 Сёння.
15.30 «Бандыцкі Пецярбург-3». 16.40 Баявік «Брудная работа».
7-я серыя.
23.00 Крымінал.
18.00 «Сёння» з Таццянай Мітковай.
18.40 «Чорны воран». 6-я серыя.
19.45 «Бандыцкі Пецярбург-3». 6-я серыя.
21.00 «Сёння» з Таццянай Мітковай.
21.35 Герой дня.
22.05 «Хуткая дапамога-3». Серыял.
23.10 Сёння.
23.30 Гордан.

КУЛЬТУРА

9.15 Графікам.
9.40 «Узрэнні Біш». Дак. фільм.
13.00 «Ох, ужо гэтыя дзеткі!».
Мультифільм.
10.45 «Сферы» з Іванам Іванавым.
11.30 Навіны культуры.

НТБ

15.00 Сёння.
15.30 «Бандыцкі Пецярбург-3». 16.40 Баявік «Брудная работа».
8-я серыя.
17.40 Крымінал.
18.00 «Сёння» з Таццянай Мітковай.
18.40 «Чорны воран». 7-я серыя.
19.45 «Бандыцкі Пецярбург-3». 7-я серыя.
21.00 «Сёння» з Таццянай Мітковай.
21.35 Герой дня.
22.05 «Хуткая дапамога-3». Серыял.
23.10 Сёння.
23.30 Гордан.

КУЛЬТУРА

15.00 Навіны культуры.
15.10 «Горас і Ціна». Тэлесерыял.
15.35 «Між», «Вярліца».

Таняра.
12.20 «Экалогія літаратуры». Іван Бунін і Александр Купрын.
13.15 «Урокі рускай». «Мёртвыя душы». Чытае М. Ульянаў.
13.30 «Ступені да славы». Тэле-серыял.
14.30 Alma Mater.
15.00 Навіны культуры.
15.10 «Сцяны гэтага свету».
15.25 «За сямю пачаццямі». Тэле-серыял.
15.35 «Хуткая дапамога-3». Серыял.
16.00 «Цытаты з жыцця». Анатоль Адамшчын.
16.30 «Многія лета». «Птушка нябесная». Дак. фільм.
17.30 Навіны культуры.
17.50 «Мой Эрмітаж». Аўтарская праграма М. Пятровскага.
18.15 Сцэнаграфія.
18.45 «Гадзіна музыкі».
19.45 «Рэкс». Мультифільм.
20.00 «Тэатральная Расія». Л. Пятровскага.
«Выхаванне». Спектакль тэатра-студыі «Чалавек».

21.35 «Алімпія». Шоу аголенай на-туры». Дак. фільм.
22.30 Дзям-5.
23.00 Навіны культуры.
23.25 «Начы палёт». Вядучы А. Максімаў.

СТБ

6.00 «Паўр рэйджэрс, ці Магутныя рэйджэры».
6.30, 15.15 Міншчына. Людзі, падзеі, факты.
7.00 «168 гадзін».
8.00 «Арт-экспрэс».
8.15 Крымінальная камедыя «Непапраўны».
10.20 Музычны канал.
10.30 Навіны сусветнай шоу-індустрыі.
11.00 Канал гісторыі. «Келвін Кліяйн: апантанасць стылем». Дак. фільм.
12.00, 15.00, 19.00, 24.00 «24 гадзіны».
12.25 «СТБ-спорт».
12.45 Спартыўны агляд.

13.05 «Медыкі». Тэлесерыял.
14.00 «Лэдзі Бос». Тэлесерыял.
14.50 Мультифільм «Ікс-мэн».
16.30 «Паўр рэйджэрс, ці Магутныя рэйджэры».
17.00 «Яго, цёмная страцца». Тэле-наваела.
18.00 «Партрэт у інтэр'еры».
18.15 «Добры поклонацца».
18.25 «Добры дзень, доктар!».
18.35 «СТБ-спорт».
18.50 «Тэма дня».
19.15 Дзяцця экран. «Добры вечар, малышы».
19.30 Фантастычны фільм «Падземныя прыгоды».
21.30 «Лэдзі Бос». Заклучная серыя.
21.50 «Віртуальны свет».
22.35 «Арт-экспрэс».
23.15 «Тэма дня».
23.25 Футбольны кур'ер.
0.00 Навіны музычны канал.
0.35 Навіны СНД.
0.45 Музыка на СТБ.

**СЕРАДА, 22 МАЯ
БЕЛАРУСКАЕ
ТЭЛЕБАЧАННЕ**

6.00, 7.00, 8.00, 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 0.00 Навіны.
6.10, 7.10, 8.10 Добрай раніцы, Беларусь!
9.15 «Людзі ў цывільным».
10.05 Здароўе. Тэлечасніца.
10.35 «Навалынічныя каміні».
11.00 «Сямейныя вузы».
12.20 Добры дзень, Беларусь!
13.05 «Людзі на балоце. Палеская хроніка». Маст. фільм. 3-я серыя.
«Спёка».
14.15 Дак. серыял «Скарбы сусветнай культуры».
14.30 «Час мясцовы». Рэпартаж з праваніцы.
15.20 «Маленькія хітруны». Дак. серыял.
15.45 «Навалынічныя каміні».

16.10 «Піцьцё чудаў».
16.20 «5х5». Праграма для старшакласнікаў.
16.30 «Людзі ў цывільным».
18.25 Зона ікс.
18.35 «Масква—Мінск».
18.45 Дэталёвы «Шалёная».
20.00 «Дэлавая людзі».
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.50 «Сямейныя вузы».
22.45 Спорт-кур'ер.
23.05 «Да расследавання прыступіць». Маст. фільм. Фільм 1-ы. «Версія», 2-я серыя.
0.40 Крымінальнае дасле.
0.45 «Сустрача ў Траецкім» з Александрам Дамарацкім.

ГРТ

8.00, 11.00 Навіны (з сурдаперакладам).
8.15 «Сямейныя вузы».

9.15 Смахеланарама Яўгена Петрасюка.
9.45 «Слабае звязно».
10.45 «Ералаш».
10.50 Біяліманія.
16.00 Вялікае мыццё.
17.00 Вячэрняя навіны.
17.25 «Жарт за жартам». Гумарыстычная праграма.
18.00 «Сямейныя вузы».
19.00 «Хто хоча стаць мільянерам?».
20.00 Час.
20.35 Дэталёвы серыял «Імперыя пад ударам. Гапон».
21.40 «Формула ўлады».
Прэзідэнт ЗША Джордж Буш.
22.30 Навіны «Час».
23.00 «Рускі экстрэм».
23.30 Навіны змена.

РТР

7.00, 8.00, 10.00, 16.00, 19.00 Весткі.

7.10 Дзяжурная часць.
7.15 Масква—Мінск.
7.30 Дарожны патруль.
7.40 «Ералаш».
8.10 «Цела чалавека. Перыяд сталення». Дак. серыял.
9.05 Серыял «Гарменгаст — каралеўства цемры».
10.20 Востражозны серыял «Сетка».
16.20 «З новым шчасцем!».
17.10 Афіша.
17.20, 19.35, 22.20 Весткі—Масква.
17.50 «Камісар Ракс».
18.50 Добрай ночы, малышы!
19.55 Маст. фільм «Сямейныя тайны».
20.55 «Марасейка, 12». Фільм 5-ы. «Ген смерці». Частка 1-я.
22.30 «Сіноз былі». Дак. фільм.
Алексей Дзнісав «Кыргыстан».
23.15 Фільм «Салдат каралевы».

НТБ

7.00 Сёння.
7.10 Раніца на НТБ.
7.30 Сёння.
7.35 Раніца на НТБ.
7.55 «Чорны воран». Шматсерыйны фільм.
9.00 Сёння.
9.20 Прагноз надвор'я на заўтра.
9.25 «Надзены».
10.40 Лялькі.
11.00 Сёння.
11.35 Крэмля супраць ЦРУ. Дэталёвы «ТАСС упайнаважаны заявы...».
4-я серыя.
13.00 Сёння.
13.20 «Прынцып «Даміно»».
14.40 Крымінал.
15.00 Сёння.
15.30 «Бандыцкі Пецярбург-3».

РТР

8.00, 10.00, 16.00, 19.00 Весткі.
8.10 «Цела чалавека. Мозг чалавека». Дак. серыял.
9.05 Серыял «Гарменгаст — каралеўства цемры».
10.20 Востражозны серыял «Сетка».
16.20 «З новым шчасцем!».
17.10 Афіша.
17.20, 19.35, 22.20 Мясцовы час. Весткі — Масква.
17.50 «Камісар Ракс». Тэлесерыял.
18.50 Добрай ночы, малышы!
19.55 Маст. фільм «Сямейныя тайны».

ГРТ

8.00, 11.00 Навіны (з сурдаперакладам).
8.15 «Сямейныя вузы».
9.15 «Жарт за жартам».
9.45 «Хто хоча стаць мільянерам?».
10.45 «Ералаш».
10.50 Біяліманія.
16.00 Дэталёвы серыял «Імперыя пад ударам. Гапон».
16.00 Вялікае мыццё.
17.00 Вячэрняя навіны.

**ЧАЦВЕР, 23 МАЯ
БЕЛАРУСКАЕ
ТЭЛЕБАЧАННЕ**

6.00, 7.00, 8.00, 9.00, 12.00, 15.00, 18.00, 23.40 Навіны.
6.10, 7.10, 8.10 Добрай раніцы, Беларусь!
9.15 «Людзі ў цывільным».
10.05 «Навалынічныя каміні».
10.35 «Сямейныя вузы».
12.20 Добры дзень, Беларусь!
13.05 «Людзі на балоце. Палеская хроніка». Маст. фільм. 3-я серыя.
«Лістапад».
14.15 Дак. серыял «Скарбы сусветнай культуры».
14.30 Існасць. Духовная праграма.
15.20 «Маленькія хітруны». Дак. серыял.
15.45 «Навалынічныя каміні».

18.25 Зона ікс.
18.35 Трылер «Бажы, Лода, бяжы».
19.55 «Лёс чалавека». Ігнаці Антонюк.
«Наша спадчына». Шэдэўры нацыянальнага мастацкага музея Беларусі.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.50 «Сямейныя вузы».
22.45 Спорт-кур'ер.
22.55 Серыял «ВІР».
0.00 Каралеўскае паліванне.

ГРТ

8.00, 11.00 Навіны (з сурдаперакладам).
8.15 «Сямейныя вузы».
9.15 «Жарт за жартам».
9.45 «Хто хоча стаць мільянерам?».
10.45 «Ералаш».
10.50 Біяліманія.
16.00 Дэталёвы серыял «Імперыя пад ударам. Гапон».
16.00 Вялікае мыццё.
17.00 Вячэрняя навіны.

17.25 «Самі з вусамі».
18.00 «Сямейныя вузы».
19.00 «Слабае звязно».
20.00 Час.
20.40 «Імперыя пад ударам».
Камікады.
21.45 Чалавек і закон.
22.30 Навіны «Час».
23.00 «Крылы».
23.30 Навіны змена.

РТР

8.00, 10.00, 16.00, 19.00 Весткі.
8.10 «Цела чалавека. Мозг чалавека». Дак. серыял.
9.05 Серыял «Гарменгаст — каралеўства цемры».
10.20 Востражозны серыял «Сетка».
16.20 «З новым шчасцем!».
17.10 Афіша.
17.20, 19.35, 22.20 Мясцовы час. Весткі — Масква.
17.50 «Камісар Ракс». Тэлесерыял.
18.50 Добрай ночы, малышы!
19.55 Маст. фільм «Сямейныя тайны».

20.55 «Марасейка, 12». Фільм 5-ы. «Ген смерці». Частка 2-я.
22.30 Весткі — Падрабязнасці.
22.30 Востражозны фільм «Самі з вусамі». Шлях самураі».
0.45 Гарачае дзясятка.

НТБ

7.00 Сёння.
7.10 Раніца на НТБ.
7.30 Сёння.
7.35 Раніца на НТБ.
7.55 «Чорны воран». Шматсерыйны фільм.
9.00 Сёння.
9.20 Прагноз надвор'я на заўтра.
9.25 «Надзены».
10.40 Лялькі.
11.00 Сёння.
11.35 Крэмля супраць ЦРУ. Дэталёвы «ТАСС упайнаважаны заявы...».
4-я серыя.
13.00 Сёння.
13.20 «Прынцып «Даміно»».
14.40 Крымінал.
15.00 Сёння.
15.30 «Бандыцкі Пецярбург-3».

РТР

8.00, 10.00, 16.00, 19.00 Весткі.
8.10 «Цела чалавека. Мозг чалавека». Дак. серыял.
9.05 Серыял «Гарменгаст — каралеўства цемры».
10.20 Востражозны серыял «Сетка».
16.20 «З новым шчасцем!».
17.10 Афіша.
17.20, 19.35, 22.20 Мясцовы час. Весткі — Масква.
17.50 «Камісар Ракс». Тэлесерыял.
18.50 Добрай ночы, малышы!
19.55 Маст. фільм «Сямейныя тайны».

**ПЯТНІЦА, 24 МАЯ
БЕЛАРУСКАЕ
ТЭЛЕБАЧАННЕ**

6.00, 7.00, 8.00, 9.00, 12.00, 15.00, 0.30 Навіны.
6.10, 7.10, 8.10 Добрай раніцы, Беларусь!
9.15 «Людзі ў цывільным».
10.05 Сад мары.
10.35 «Навалынічныя каміні».
11.00 «Сямейныя вузы».
12.20 Добры дзень, Беларусь!
13.10 «Людзі на балоце. Палеская хроніка». 4-я серыя.
14.25 Да Дня славянскай каліграфіі ў культуры. «Вяртанне паэты». «Вуліцай Крыла і Мя-фодзія». Дак. фільм.
15.20 «Маленькія хітруны».
15.45 «Навалынічныя каміні».
16.10 «Піцьцё чудаў».
16.20 «5х5».

17.05 «Людзі ў цывільным».
17.55 Гандбол. Аўдэакарты турнір чэмпіянату Еўропы. Юніёркі. Беларусь—Германія. Прамая трансляцыя. У перапынку — Навіны.
19.35 Зона ікс.
19.45 Кінабала прафесіянала.
19.55 «Лянава» «Малады дубок».
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.50 «Сямейныя вузы».
22.45 Спорт-кур'ер.
22.55 «Камісар Шыманскі».
0.50 Беларускае дваццатка.

ГРТ

8.00, 11.00 Навіны.
8.15 «Сямейныя вузы».
9.15 «Самі з вусамі».
9.45 «Слабае звязно».
10.45 «Ералаш».
10.50 Біяліманія.
16.00 «Імперыя пад ударам».

Камікады.
16.00 Вялікае мыццё.
17.00 Вячэрняя навіны.
17.25 «Падвыдак. Справа «архангелы»». 1998 год.
18.00 «Сямейныя вузы».
19.00 Поезд чудаў.
21.55 «Сямейныя вузы».
20.35 Баявік «Метр».
22.45 «Іншы час».
23.30 Камедыя «Невышчыальны шпён».

РАСІЯ

8.00 Сёння.
8.10 Прэм'ера. «Цела чалавека. Канец жыцця». Дак. серыял.
9.05 Прэм'ера. «Гарменгаст — каралеўства цемры».
10.00 Сёння.
10.20 Серыял «Сетка».
16.00 Сёння.
16.20 Прэс-клуб.
17.30 Усё Расія.

17.50 «Камісар Ракс».
18.50 Добрай ночы, малышы!
19.00 Вячэрняя навіны.
19.35 Мясцовы час. Весткі — Масква.
19.55 «Сямейныя тайны».
20.55 «Марасейка, 12».
20.55 Востражозны фільм «Стамбульскі транзіт».
23.50 Апошні сеанс. «Лейк Плейсід» — возера страху».

НТБ

7.00 Сёння.
7.10 Раніца на НТБ.
7.30 Сёння.
7.35 Раніца на НТБ.
7.55 «Чорны воран».
9.00 Сёння.
9.20 Прагноз надвор'я на заўтра.
9.25 «Надзены».
10.40 Лялькі.
11.00 Сёння.
11.35 Крэмля супраць ЦРУ. Дэталёвы «ТАСС упайнаважаны заявы...».
5-я серыя.

РАСІЯ

8.00 Сёння.
8.10 Раніца на НТБ.
7.30 Сёння.
7.35 Раніца на НТБ.
7.55 «Чорны воран».
9.00 Сёння.
9.20 Прагноз надвор'я на заўтра.
9.25 «Надзены».
10.40 Лялькі.
11.00 Сёння.
11.35 Крэмля супраць ЦРУ. Дэталёвы «ТАСС упайнаважаны заявы...».
5-я серыя.

**СУБОТА, 25 МАЯ
БЕЛАРУСКАЕ
ТЭЛЕБАЧАННЕ**

7.00, 9.00, 15.00, 19.00 Навіны.
7.15 «Спартыўныя мужчыны». 4-я серыя, заклучная.
8.05 «Гітае вымярэнне».
8.30 Існасць.
9.15 Экран індыйскага кіно. «Усё ў жыццё бывае».
12.20 «АБ «Беларусбанк» прадстаўляе...».
12.25 Сад мары.
12.55 Каралеўскае паліванне.
13.20 Здароўе.
13.50 «Шкара Зул».
Фільм 2-і «Цытадылі». Частка 2-я, заклучная.
14.40 «Музеум».
15.20 «Камісар Шыманскі».
16.50 Беларускае дваццатка.
17.20 Піцьцё чудаў.

17.40 «Дэлавая людзі».
18.00 З дакладных крыніц.
18.20 Гандбол. Аўдэакарты турнір чэмпіянату Еўропы. Юніёркі. Беларусь—Літва. 2-і пераезд.
19.45 Кінабала прафесіянала.
19.55 «Лянава» «Малады дубок».
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.50 «Сямейныя вузы».
22.45 Спорт-кур'ер.
22.55 «Камісар Шыманскі».
0.50 Беларускае дваццатка.

ГРТ

8.00, 11.00 Навіны.
8.15 «Сямейныя вузы».
9.15 «Самі з вусамі».
9.